

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ตำบลกระหาด

อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

VILLAGERS' WISDOM AND, SURIN PARTICIPATION IN
MANAGING FOREST RESOURCES A CASE STUDY
OF COMMUNITY FOREST IN NONG SAMED,
TAMBOL KRAHAD, JOMPHRA DISTRICT,
SURIN PROVINCE

วิทยานิพนธ์

ของ

เจษฎา หล้าล้ำ

เลขทะเบียน.....	001953
วันที่.....	
เลขเรียกหนังสือ.....	

เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา

มีนาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ISBN 974-692-322-6

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของ
นายเจษฎา หล้าดำ แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

.....*W. dn*.....ประธานกรรมการควบคุม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณ พวงประโคน)

.....*S. n. 9*.....กรรมการควบคุม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ เทศสวัสดิ์วงศ์)

.....*W. n. 9*.....กรรมการควบคุม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรินทร์ ทิริอำพันสกุล)

.....*W. n. 9*.....กรรมการสอบ
(ดร.สุรัชย์ ปิยานุฑ)

.....กรรมการสอบ
(ดร.สมเกียรติ ศรีปัดดา)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สงวน สหวงษ์)

วันที่ เดือน พ.ศ.

ชื่อเรื่อง	ภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์		
ผู้วิจัย	เจษฎา หล้าล้ำ		
กรรมการควบคุม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณ พวงประโคน	ประธานกรรมการ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล	กรรมการ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ เทศสวัสดิ์วงศ์	กรรมการ	
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขา	สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา
สถานศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	ปีที่พิมพ์	2549

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ จาก 4 หมู่บ้าน คือหมู่บ้านกระหาด หมู่บ้านอันโนง หมู่บ้านหนองยาว และหมู่บ้านโคกจ๊ะ จำนวนทั้งสิ้น 2,033 คน และใช้กลุ่มเป้าหมาย จากประชากรทั้ง 4 หมู่บ้าน ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น และแบบเจาะจง ได้กลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 88 คน เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ทางสถิติ โดยใช้ค่าร้อยละแล้วนำเสนอในรูปตารางและความเรียง ผลการวิจัยพบว่า

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีสิ่งสถิตอยู่ในป่า มีปู่ตา มี เจ้าที่และนางไม้ มีการนำภูมิปัญญาใช้ในการจัดการป่าชุมชนหนองเสม็ดคือ การสืบชะตาป่า ทำบุญป่าและการบวชป่า ด้านกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านมีความเห็นในการกำหนดกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องมาใช้ คือ การห้ามลักลอบตัดไม้ การห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า การห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า การห้ามเก็บของป่า ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของป่า ชาวบ้านเห็นว่าป่าเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งกำเนิดของผลผลิตจากป่า เป็นแหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์ และเป็นแหล่งเก็บกักน้ำ

2. การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมคิด โดยการประชุมแสดงความคิดเห็น การชักชวนผู้อื่นให้มาร่วมคิดจัดการป่าชุมชน การเป็นสมาชิก

ของคณะกรรมการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของป่า การร่วมปลูกป่า การจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า ร่วมทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้อนุรักษ์ป่า การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่า ส่วนใหญ่คือการนำสมุนไพรจากป่ามาใช้รักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การหาอาหารจากป่าและการนำไม้มาทำที่อยู่อาศัย การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตรวจสอบผู้เก็บของป่า ผู้บุกรุกป่า ร่วมตรวจสอบผู้ตัดไม้ทำลายป่า ผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม การเผาป่า ผู้บุกรุกป่า สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลได้แก่ การสอบถามความคิดเห็น การสังเกตความเป็นอยู่ชาวบ้านและการสังเกตปริมาณป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็น

TITLE Villagers' Wisdom and , Surin.Participation in Managing Forest Resources
A Case Study of Community Forest in Nong Samed, Tambol Krahad, Jomphra
District, Surin Province

AUTHOR Jadsada Raram

ADVISORS Assistant Professor Suwan Phuangprakhon, Ph.D., Chair
Assistant Professor Phatcharin Siriamphankul, Co – advisor
Assistant Professor Somsak Tesawadwong, Co – advisor

DEGREE Master of Arts **MAJOR** Social Sciences of Development

SCHOOL Buriram Rajabhat University **YEAR** 2006

ABSTRACT

The aim of this research was to study the wisdom and participation of villagers in managing forest resources in Nong Samed, Tambol Krahad, Jomphra District, Surin Province. The population of the research was the villagers in Nong Samed, Tambol Krahan, Jomphra District, Surin Province, from 4 villages: Krahan, Unnong, Nongyoud and Kokja, a total 2,033 persons by the methods of interval and intention sampling, a total of 88 participants. The research instruments were processed through the questionnaire, then analyzed in statistics by using percentage and then processing tabulation and statements. The findings revealed that:

1. The wisdom being utilized to manage community forest in Nong Samed Village.

The villagers believed that there are spirits housing in the forest. They were able to employ wisdom to expand forest life, forest merit-making and ordination. With regards to forest regulations imposed in the community, the villagers agreed not to cut trees down, not to capture wild animals and not to trespass and pick wild plants. In terms of the necessity of the forest, they believed that the forest homes wild animals, and is a source of products and a place to filter pure atmosphere and to remain moistened.

2. The participation in managing community forest in Nong Samed. Most of the

villagers attended the meeting to share their ideas. Furthermore, they convinced the other persons to help manage the forest, and to be a member of the community forest committee, developing the environment, planting, looking after, and campaigning. With regards to the participation

associated with the forest advantages, the villagers utilized wild plants as herbs to help cure diseases, water supply, food and housing. Not only that, regarding the participation in looking after the forest, they helped supervise horticulturists, forest trespassers, as well as those who capture wild animals and set fire on forest. Lastly, in assessment, they shared ideas and observe the living of the villagers and the amount of the forest and a number of the animals.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้โดยความอนุเคราะห์จากผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.สุวรรณ พวงประโคน ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรินทร์
ศิริอำพันธ์กุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ เทศสวัสดิ์วงศ์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ให้
คำแนะนำ ปรีกษา ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน
และชาวบ้านกระหาด บ้านอันโนง บ้านหนองขาว และบ้านโคกจ๊ะ ที่ให้ความร่วมมือในการให้
สัมภาษณ์ กรอกแบบสัมภาษณ์และสนับสนุนข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนหนองเสม็ด จนทำให้วิทยา
นิพนธ์ สามารถวิเคราะห์และสรุปผลได้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบทแทนพระคุณบิดา
มารดา ครู อาจารย์ ที่ให้การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้วิจัยได้รับการศึกษา และขอมอบให้เป็น
ประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาต่อไป

เกษญา หล้าล้ำ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	2
ความสำคัญของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	7
ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	16
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน.....	19
ความเป็นมาของสภาพพื้นที่ป่าชุมชน และวิธีการจัดการ.....	25
การวิเคราะห์ SWOT ในพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด.....	28
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	30
งานในวิจัยในประเทศ.....	30
งานในวิจัยต่างประเทศ.....	30
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	33
3 วิธีดำเนินการวิจัย	34
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	34
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	35
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	36
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	36
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	37

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	38
ลำดับขั้นในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	38
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	39
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	65
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	65
วิธีดำเนินการวิจัย.....	65
สรุปผลการวิจัย.....	66
อภิปรายผล.....	69
ข้อเสนอแนะ.....	70
ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้.....	70
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป.....	71
บรรณานุกรม	73
ภาคผนวก	78
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	79
ภาคผนวก ข ภาพประกอบการวิจัย.....	89
ภาคผนวก ค บุคลากร.....	92
ภาคผนวก ง แผนที่ชุมชนหนองเสม็ด.....	96
ประวัติย่อของผู้วิจัย	98

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงจำนวนและร้อยละ ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน.....	39
2 ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับสิ่งที่สิงสถิตย์อยู่ในป่า.....	41
3 พิธีกรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	42
4 กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	43
5 แสดงความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับประโยชน์ของป่า.....	44
6 การมีส่วนร่วมคิดในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	45
7 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	46
8 การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	47
9 การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	48
10 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด.....	49
11 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นอาหาร.....	50
12 ประโยชน์ของสัตว์ในด้านการเป็นอาหาร.....	54
13 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นที่อยู่อาศัย.....	57
14 ประโยชน์ของพืชและสัตว์ในด้านการเป็นเครื่องนุ่งห่ม.....	58
15 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค.....	59

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีค่าและมีประโยชน์ต่อมนุษย์ เพราะเป็นแหล่งกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การมีป่าไม้ที่สมบูรณ์จะส่งผลต่อระบบนิเวศที่สมดุล คือ ดิน น้ำ ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์

จากการสำรวจสภาพป่าในปี พ.ศ. 2542 พบว่าประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงจำนวน 80,175,065 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 24.32 ของพื้นที่ประเทศไทยซึ่งแตกต่างจากอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2504 ที่ประเทศไทยมีปริมาณพื้นที่ป่าไม้ถึงร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมด การที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญคือ การเพิ่มจำนวนประชากรในชนบททำให้ความต้องการพื้นที่ทำกินขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรทั้งชาวไทยภูเขาและชาวไทยพื้นราบเข้าไปตั้งถิ่นฐานและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่บางแห่งราษฎรเข้าครอบครองใช้ประโยชน์ เพราะไม่ทราบว่าเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปให้ความรู้และแจ้งให้ออกตั้งแต่เริ่มแรก ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรและประการสำคัญพื้นที่บางแห่งราษฎรเข้าไปบุกรุกครอบครอง โดยนายทุนใช้ราษฎรยากจนเป็นเครื่องมือเข้าไปจับจอง พื้นที่ทำกิน จากนั้นนายทุนจะซื้อพื้นที่เหล่านั้นมาเป็นของตนอีกต่อหนึ่ง ทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายและลดลงอย่างรวดเร็ว (กรมป่าไม้. 2539 : 21-22)

จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งภาครัฐ เอกชน พระสงฆ์ และองค์กรพัฒนาเอกชนของแต่ละพื้นที่ เกิดความตื่นตัวและร่วมกันหาแนวทางที่จะจัดการทรัพยากร ป่าไม้ โดยเน้นการอนุรักษ์ป่าและจัดการทรัพยากรป่าที่ยังเหลืออยู่ในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง

การที่จะบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้อง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และองค์กรเอกชนจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงาน และปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ ได้แก่ งบประมาณ กำลังคน ความร่วมมือ รวมทั้ง

การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรป่า เพื่อให้พื้นที่ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นป่าถาวรตลอดไป

แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในปัจจุบันมีหลายวิธี ทั้งการใช้วิทยาการต่างๆ ตามหลักวิชาการสมัยใหม่ และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ตามประเพณี ความเชื่อ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่นิยมนำมาใช้กันมาก เช่น ความเชื่อเรื่องผีป่า หรือเจ้าป่า การประยุกต์ประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาในการรักษาป่า เช่น การบวชป่า การสืบชะตาป่า การทอดผ้าป่า พรรณไม้ เป็นต้น

ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เดิมเป็นป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์จำนวนมาก ต่อมาได้มีชาวบ้านและนายทุนบุกรุกเข้าไปตัดไม้ ทำลายป่า ทำให้สภาพป่ามีปริมาณลดน้อยและทรุดโทรมลง จึงทำให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชน เข้ามามีบทบาทในการทำงานประสานกับประชาชนมากขึ้น เพื่ออนุรักษ์ป่าที่เหลืออยู่ให้เป็นป่าชุมชน โดยได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากองค์กรและมูลนิธิต่างๆ มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน มีกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่า และชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาใช้ในการจัดการอนุรักษ์ป่าให้คงสภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ โดยได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าต่างๆ เช่น การปลูกป่าทดแทนและได้นำพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องผีมาใช้ในการรักษาป่าอีกทางหนึ่งด้วยเช่น การบวชป่า การสืบชะตาป่าและการทำบุญ เช่น ไหว้ผีป่า เป็นต้น จนปัจจุบันนี้มีพื้นที่ป่าคงเหลือจำนวน 665 ไร่ที่ได้รับการดูแลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพทำให้ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวเช่น เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร ยาสมุนไพรและนำไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย วิธีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดการทรัพยากรป่าให้เกิดผลเป็นที่น่าพอใจนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนหนองเสม็ด เพื่อนำผลที่ได้ไปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้จัดการทรัพยากรป่าไม้ ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์
2. ทำให้ทราบถึงระบบบริหาร และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนซึ่งส่งผลกระทบต่อจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์
3. เพื่อนำผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในเขตป่าชุมชนแต่ละแห่งของจังหวัดสุรินทร์ ให้เกิดประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมบริเวณป่า และพัฒนาความหลากหลายของระบบนิเวศในพื้นที่ป่าแต่ละแห่งให้มีความอุดมสมบูรณ์ และคงอยู่คู่ป่าตลอดไป
4. เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้าง และพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน ให้เกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

1. ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในรอบบริเวณเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์ จาก 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านกระหาด หมู่บ้านหนองยาว หมู่บ้านอันโนง และหมู่บ้านโคกจ๊ะ ซึ่งได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส หรือกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน หัวหน้าครัวเรือน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของแต่ละหมู่บ้าน และชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 2,033 คน

2. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในรอบบริเวณเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์ จาก 4 หมู่บ้านจำนวน 88 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จากชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ผู้นำหมู่บ้าน จาก 4 หมู่บ้าน จำนวน 4 คน

2.2 ผู้อาวุโส หรือ กรรมการหมู่บ้าน ที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 3 คน รวม 12 คน

2.3 คณะกรรมการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 3 คน รวม 12 คน

2.4 หัวหน้าครัวเรือน และผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ๆ ละ 5 คน รวม 20 คน

2.5 ชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 10 คน รวม 40 คน

ตัวแปรของการวิจัย

1. ตัวแปรอิสระ แบ่งออกได้เป็นดังนี้

1.1 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้าน ได้แก่ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม กฎระเบียบของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับป่า

1.2 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมใช้ประโยชน์ ร่วมตรวจสอบ ร่วมประเมินผล

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ประโยชน์ที่เกิดจากการรักษาป่า และการให้ข้อเสนอแนะในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม

2.2 ประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิต

2.3 ประโยชน์ต่อความเข้มแข็งของชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ ความร่วมมือ และความต้องการ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ของชาวบ้าน อันเป็นความรู้สึกละเอียด และ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน หรือได้รับจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการเอาแบบอย่างจากบุคคลอื่น หรือกระทำตามบุคคลอื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน นำมาประยุกต์และพัฒนาให้มีลักษณะหรือเอกลักษณ์เฉพาะตัว

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความเห็น ค่านิยม ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบที่คนได้สร้างสรรค์ เลือกรร สั่งสม ปรับปรุง แก้ไขและพัฒนา แล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบันจนกลายเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม ซึ่งประกอบด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

2.1 ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกเฉพาะของแต่ละบุคคลที่เห็นด้วย หรือ สนับสนุน หรือเชื่อถือในพฤติกรรม อันเกิดจากภูมิปัญญาของคนมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แล้วนำมาปฏิบัติสืบต่อกันมา

2.2 ประเพณี หมายถึง แนวปฏิบัติอันเกิดจากภูมิปัญญาของคนในหมู่บ้าน ที่เห็นว่ามี ความเหมาะสม และมีประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้าน ซึ่งมีการถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงคนรุ่นปัจจุบัน

2.3 พิธีกรรม หมายถึง วิธีการปฏิบัติตามภูมิปัญญา หรือความเชื่อที่ได้รับการ ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ แล้วนำมาถือปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความศรัทธา ความนับถือ และความ ร่วมมือของคนในหมู่บ้าน

2.4 กฎ ระเบียบ หมายถึง ข้อกำหนดร่วมกันที่ทุกคนเห็นชอบกำหนดขึ้น เพื่อใช้ในการ การอนุรักษ์ และจัดการป่าชุมชน ให้คงความอุดมสมบูรณ์ และเกิดประ โยชน์ต่อหมู่บ้านอย่างยั่งยืน

2.5 ความรู้เกี่ยวกับป่า หมายถึง การมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับลักษณะป่า สภาพป่า การจัดการป่า และการใช้ประ โยชน์จากป่า ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษ และได้รับความรู้เพิ่มเติมจากองค์กร หน่วยงาน และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและ การอนุรักษ์ป่าชุมชน

2.6 การจัดการป่า หมายถึง การใช้กฎ ระเบียบ และตัวบุคคลเข้าไปจัดการพื้นที่ป่า เพื่อที่จะอนุรักษ์ไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ และระบบนิเวศของป่า โดยอาศัยความร่วมมือของคน ในหมู่บ้าน

3. ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่บริเวณป่า อันประกอบไปด้วยทรัพยากรดิน น้ำ และต้นไม้ ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่น และมีขบวนการทางสังคมจากการรวมตัวกันขององค์กร ระดับชุมชน ทำหน้าที่จัดการทรัพยากรในบริเวณป่าชุมชน ให้มีความยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐาน ของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่ร่วมกัน

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน หมายถึง วิธีการ ความคิด ความเข้าใจ และ ประสบการณ์ของชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อคงสภาพความสมบูรณ์ ของป่า และ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยสภาพป่าและระบบนิเวศภายในป่าไม่เกิดการสูญเสียหรือ ถูกทำลายในรูปแบบต่าง ๆ โดยในการวิจัยครั้งนี้ มีรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการ ป่าชุมชน ดังนี้

4.1 การกำหนดเขตพื้นที่ป่า หมายถึง การให้ความเห็นชอบร่วมกันในการกำหนด เขตพื้นที่ป่า เพื่อจัดการและอนุรักษ์ให้เป็นเขตพื้นที่ป่าชุมชน

4.2 การใช้ประโยชน์จากป่า หมายถึง การกำหนดระเบียบ และแนวปฏิบัติ เพื่อให้คน ในแต่ละหมู่บ้านในเขตพื้นที่ป่า เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าตามความจำเป็น และก่อให้เกิดประ โยชน์ ได้อย่างแท้จริง

4.3 การรักษาความสมบูรณ์ของป่า หมายถึง การร่วมกันพัฒนา และจัดการพื้นที่ป่าของคนในหมู่บ้าน เพื่อให้ป่าคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ไม้ และสัตว์นานาชนิดตามสภาพป่าเดิม

4.4 การดูแลรักษาป่า หมายถึง การกำหนดกฎ ระเบียบ และการแต่งตั้งหรือมอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบร่วมกัน ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าของคนในแต่ละหมู่บ้านที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวคิดทฤษฎีในงานวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
5. ความเป็นมาของสภาพพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด และวิธีการจัดการ
6. การวิเคราะห์ SWOT ในพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

มีนักวิชาการหลายท่าน ได้สนใจศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านและได้ให้นิยามความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ และธวัช ปุณโณทก (อ้างถึงในสามารถ จันทรสุรย์. 2533 : 56) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง พื้นฐานความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา โดยทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา หรืออีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึก ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

เอกวิทย์ ฦ ถलग (2536 : 7) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและสืบทอดกันมาหลายชั่วคน เป็นที่มาของวิถีชีวิต ความสันตัดจัดเจน ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ ศาสนา วิธีทำมาหากินและศาสตร์ศิลป์นานัปการ และ โดยที่สังคมมนุษย์ได้มีการแลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างชุมชน ต่างวัฒนธรรม ต่างภาษา การแลกเปลี่ยนจึงก่อให้เกิดการเพิ่มพูนและ

ความหลากหลายในภูมิปัญญาตลอดมา ในทำนองเดียวกัน ประเวศ วะสี (2530 : 75) ได้ขยายความว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่มีในแบบเรียน ดังนั้น ภูมิปัญญาจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม ซึ่งจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันทั้งหมด

กล่าวโดยสรุป ความหมายของภูมิปัญญา คือ ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสั่งสมจากการเรียนรู้ จากประสบการณ์ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา มีลักษณะเชื่อมโยงไม่แยกจากกัน เป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมีการสืบสานกันต่อ ๆ มา

ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

สามารถ จันทรสุรีย์ (2533 : 56) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชและธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่รวมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้งหลาย

ประเวศ วะสี (อ้างถึงในกรมวิชาการ. 2539 : 5) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรม มากกว่าวัตถุธรรม

ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม จึงประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคล หรือของกลุ่ม
2. ส่วนที่ได้มาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น

3. ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

นักวิชาการหลายท่าน ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้หลายแบบด้วยกัน ดังนี้ เอี่ยม ทองดี (อ้างถึงใน อนุชาติ พวงลำลี และคนอื่น ๆ. 2541 : 240) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 4 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ได้แก่ ความรู้ในการเลือกที่ตั้งบ้านเรือน การเลือกไม้ปลูกเรือน การตัดต้นไม้ การสร้างประตูบ้านประตูเรือน การตั้งศาลพระภูมิในบ้าน กาลเวลาและฤกษ์ยามในการปลูกเรือน การปลูกไม้ในบ้าน เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของข้าว และเทพเจ้าแห่งข้าว การคุ้มครองป้องกันข้าว การใช้ประโยชน์ข้าว การเตรียมดิน การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในไร่นา ข้อปฏิบัติต่อข้าว การสู่วัฒนข้าว การคัดเลือกพันธุ์ข้าว และการทำมาหากินอื่น ๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น การวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ วิเคราะห์การเจ็บไข้ได้ป่วย วิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร วัน เวลา ทิศทาง คาถาอาคม พระภูมิ การสร้างความเป็นสง่าราศรี การกล่อมลูก การเลือกเสื้อผ้า เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยาสมุนไพร และการรักษาโรค เช่น การตรวจอาการ การรักษาเครื่องยาสมุนไพร หมวดยาต่าง ๆ เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2539 : 37 – 49) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ออกเป็น 7 ประเภท ตามหน่วยสังคม ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านครอบครัว เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ชีวิตครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของคำพังเพย ภาษิต โบราณ

2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พืชพันธุ์ธัญญาหาร สัตว์และเชื้อโรคต่าง ๆ

3. ภูมิปัญญาด้านการศึกษา ลักษณะการศึกษาไทยเป็นสิ่งที่ควบคู่มากับวัด พระทำหน้าที่เป็นครู นักเรียนเป็นลูกศิษย์วัด กินข้าวกันบาตร ปรนนิบัติพระ ทำความสะอาด บิบนวด หลวงตา ไกล่ชิดคุ้นเคยกับการปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา ได้แก่ หลักธรรมทางศาสนา หลักการดำรงชีวิต การเป็นพ่อบ้าน การเป็นหัวหน้าครอบครัว การเป็นคนดี สมาชิกที่ดีของสังคม

วิชาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างวาดเขียนวิชาแพทย์เภสัชสมุนไพร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต

4. ภูมิปัญญาด้านการเมือง การปกครอง ลักษณะผู้นำที่แสดงภูมิปัญญา มีหน้าที่หลายอย่าง เช่น เป็นคนดีมีศีลธรรม มีความยุติธรรม ใจกว้าง เอาใจใส่ลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ขณะเดียวกันก็ต้องมีความรู้ ความชำนาญเหนือผู้อื่น เช่น ด้านเพลงดาบ หรืออาวุธอื่น ความรู้ยุทธวิธี รวมทั้งกาตาอาคมขลัง

5. ภูมิปัญญาด้านภาษาและการสื่อสาร

6. ภูมิปัญญาด้านศาสนา

7. ภูมิปัญญาด้านอนามัยและสาธารณสุข มีความรู้เรื่องการป่วยไข้ และการรักษาโรคแบบต่าง ๆ เช่น รักษาด้วยสมุนไพร น้ำมันดี บิบนวด และกาตาอาคม เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2541 : 11-12) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ออกเป็น 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และความรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่า การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ ัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการ และธุรกิจชุมชน ได้แก่ กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านและเยาวชน

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรให้สามารถบริโภคได้โดยตรง เช่น การใช้เครื่องมือ ครกตำข้าว รู้จักประยุกต์เทคโนโลยีที่ใช้แปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าสู่ตลาด

5. ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชาวบ้านแต่ละคนในทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด การเรียนรู้สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531 : 63) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กว่ากิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนาให้แก่เด็ก

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนวิธีการอ่านหนังสือ คัดหนังสือ และวิธีแสดงมหรสพ การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการบอกเล่าในวัยนี้ มีสาระและประโยชน์ทั้งในด้านการเพิ่มพูนความรู้จากการฟัง เป็นการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อทำงานร่วมกัน หรือช่วยเหลือกัน ผู้เล่าคือผู้อาวุโส หรือผู้ที่มีความรอบรู้ซึ่งเล่าในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น งานศพ งานประเพณี พิธีสู่ขวัญ งานแต่งงาน หรือพิธีอยู่ไฟของคนในหมู่บ้าน

ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่า เป็นความรู้ ความเข้าใจของชาวบ้านที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศ ในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง นำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่งใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในลักษณะความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งปลูกฝังอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนสืบทอดกันมา ประเพณีที่เป็นแนวปฏิบัติตามความเชื่อและประเพณี จนเกิดการสั่งสมแนวคิดและวิธีการปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้ หรือความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น โดยสามารถแยกลักษณะความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมจากภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาป่า

1. ความเชื่อเรื่องผิขุนน้ำ ภูเขา ต้นไม้ ป่า แม่น้ำลำธาร ตามระบบความคิดหรือความเชื่อในวัฒนธรรมไทย ล้วนแต่มีผิคอยดูแลรักษาทั้งสิ้น ความเชื่อเรื่องผีเปรียบเสมือนเป็นมาตรการที่ทำด้วย เป็นการกำหนดขอบเขตการใช้ทรัพยากรไม่ให้ฟุ่มเฟือย หรือมากเกินไปจนสภาพที่ระบบนิเวศจะรองรับได้ จากความเชื่อนี้ยังส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรอีกด้วย การนับถือนี้เป็นการใช้ทรัพยากรตามประเภทในการควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในชุมชน ป่าและแหล่งน้ำในป่า ถือว่าพื้นที่อยู่ของชาวบ้านทุกอย่างเป็นของผี เมื่อคนเข้าป่า เป็นการให้ผีเลี้ยง การบุกเบิกที่อยู่ที่ทำกิน และ

การใช้ทรัพยากรจากป่าต้องมีการขออนุญาตเจ้าป่า เจ้าเขา ต้องมีการบวงสรวงผีเจ้าป่า ผีขุนน้ำ รวมถึงผีอื่น ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติ เป็นที่พึงพอใจ “ผี” ซึ่งเป็นตัวแทนของความสำนึกอันดั้งเดิมที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าในเชิงสังคม และจริยธรรมของคนในชุมชน (กรณีการ พรมเสาร. 2534 : 99)

2. ข้อห้ามอันเกิดจากความเชื่อ

ประเสริฐ ตระการศุภการ และปาลา อรุณวรักษ์ (อ้างถึงใน ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2538 : 6) กล่าวว่า ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่มีผลต่อการรักษาป่า ที่มีลักษณะเป็นข้อห้ามอันเกิดจากความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ห้ามตัดไม้ไผ่กอละไมเกิน 2 ต้น หน่อไม้เก็บได้กอละ 2 หน่อ ถ้าเก็บเกินจะเป็นบาป ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บไม้ที่เกี่ยวกับคนตาย รวมทั้งไม้ในป่าช้า เช่น ห้ามตัดไม้ซึ่งเอาใบห่อข้าวให้คนตาย (ไม้เปอะควี) ไม้ที่ใช้แขวนเสื้อผ้าของคนตายในวัยหนุ่มสาว (ไม้สะคอดี) ไม้ห้ามคนตาย ไม้ซึ่งตัดแล้วทำประโยชน์ได้น้อย เช่น ไม้ต้นแฝด ไม้ที่ลำต้นพุ่งแตกดอกออกเป็นหางปลาหรือแตกออก 2 แขนง ต้นไม้ที่ใช้ทำพิธีกรรม เช่น ต้นไม้ที่ใช้แขวนสายสะดือทารก หรือต้นมะม่วงป่า ที่ใช้ทำพิธีกรรมป้องกันโรคสัตว์ และพิธีเรียกวัว ควายเมื่อหลงป่า ห้ามตัดต้นไทรซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์หลายชนิด เป็นแหล่งที่อยู่และแหล่งอาหาร

ยศ สันตสมบัติ (2542 : 30) กล่าวว่า ชาวอ่าข่ามีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีผีปกปักษ์รักษาอยู่ การตัดต้นไม้ใหญ่จะเป็นการสร้างกรรม โกรธเคืองให้กับผีป่า และทำอันตรายให้กับคนในหมู่บ้าน และชาวอ่าข่าจะเลือกใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะการนำผลผลิตจากป่าไปใช้เพื่อเป็นอาหาร

ประสาส์น รัตนะปัญญา (2540 : 11) กล่าวว่า ชาวอีสานมีฮีต 12 และกอง 14 เป็นแม่แบบในการดำรงชีวิต คนโบราณให้ความสำคัญกับป่าไม้มิ่ว่าจะอยู่ที่ใดจะต้องกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นป่าประจำหมู่บ้าน เป็นป่าชุมชน และคนโบราณมักจะแทรกศรัทธา ความเชื่อเข้าไปในป่า โดยตั้ง “ศาล” ประจำป่าขึ้นเป็นที่พึงพอใจ ให้ความอบอุ่นและความสุข ซึ่งชาวอีสานเรียกป่าประจำหมู่บ้านว่า “ป่าคอนปู่ตา” หรือ “ป่าคอนตาปู่” “คอนตาปู่ หรือ คอนปู่ตา” ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวอีสานจะต้องเคารพนับถือ ทุกปีจะมีพิธีเช่น ไหว้บวงสรวงในวันพุธเดือนสามหรือเดือนหก การเช่นไหว้เพื่อแสดงความเคารพ และความกตัญญูทดแทนที่ต่อบรรพบุรุษ ให้คุ้มครองชาวบ้านในหมู่บ้านให้มีความสุข ความสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร ความเชื่อดังกล่าวของชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาในการรักษาป่าของชาวอีสาน

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า มีภูมิปัญญาชาวบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าหลายอย่าง ดังนี้

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2538 : 69-70) กล่าวว่า ชาวกะเหรี่ยงเมื่อทารกคลอดแล้ว ผู้ทำคลอดจะใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือเด็กแล้วบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำกระบอกไม้ไผ่ไปผูกติดไว้กับ

ต้นไม้ใหญ่ เช่น มะม่วงป่า ไม้กอ หรือไม้อื่น ๆ ขกเว้นต้นไม้ที่เก็บสายสะดือทารก
เปรียบเสมือนต้นไม้ที่เก็บขวัญของทารก ถ้าใครตัดต้องถูกปรับเป็นไก่ 1 ตัว สุรา 1 ขวด ถ้าต้นไม้
ถูกฟ้าผ่าตาย ต้องผูกข้อมือเด็กเพื่อรับขวัญ ความเชื่อดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้อีกหนึ่ง

ประเพณีการรักษาป่า

1. การบวชต้นไม้ เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่า โดยการประยุกต์พิธีกรรมการบวชพระ
ในพระพุทธศาสนา กับการบวชต้นไม้เพื่อรักษาป่าไม้ให้รอดพ้นจากการถูกตัดฟัน และเพื่อความ
เป็น สิริมงคลกับต้นไม้ที่ถูกบวช และต้นไม้ใกล้เคียง (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 32)

2. การทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า โดยการประยุกต์จากพิธีทอดผ้าป่า
ซึ่งเป็นกิจกรรมในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมเป็นความคิดของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่มีความ
ห่วงใยต่อพื้นที่ป่าที่ลดลง การทอดผ้าป่าสามารถกระทำพร้อมกับพิธีบวชต้นไม้ โดยมีประ โยชน์ที่จะ
ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน ด้วยการให้ผู้ที่มาร่วมงานนำพันธุ์ไม้ไปปลูกในบริเวณ
ป่าชุมชนของหมู่บ้าน และมอบหมายให้คณะกรรมการร่วมกันดูแลรักษาต่อไป (สมทรง อ่วมบุญ.
2537 : 13 – 14)

3. ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ชาวไทยกระเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ ถ้าน้ำทุกสายจะ
มีผีรักษาอยู่ตลอดสายน้ำ และผีขุนน้ำจะบันดาลให้น้ำไหลตลอดปี เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540 : 56)
กล่าวว่า ภูมิปัญญาในการรักษาป่าของคนภาคเหนือที่นำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาป่า เช่น
การสืบชะตาขุนน้ำ การสืบชะตาต้นไม้และป่า เป็นการประยุกต์ประเพณีและพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติ
กันมาในสังคมล้านนาเข้ากับประเพณีทางศาสนา เพื่อเป็นการพิทักษ์รักษาต้นไม้และป่าไม้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2545 : 2) กล่าวถึงการนำภูมิปัญญา
ชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าของเจ้าอธิการสมคิด จรณธมโม แห่งวัดโป่งคำ อำเภอ
สันติสุข จังหวัดน่าน ได้ประยุกต์ใช้พิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชนมาใช้ในการรักษาทรัพยากรป่า
เช่น พิธีบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ และการเลี้ยงผีขุนน้ำประจำปีตลอดจนการบิณฑบาตรเพื่อรักษา
พื้นที่ป่า

ยศ สันตสมบัติ (2542 : 120 – 126) กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการ
อนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน ซึ่งรูปแบบที่
สำคัญ 5 รูปแบบ คือ การทำไร่ช้ายี่ การทำไร่หมุนเวียน สวนเมือง เหมืองฝาย และป่าชุมชน

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ต่าง ๆ
จะมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งการกระทำดังกล่าวล้วนส่งผลต่อ
การจัดการทรัพยากรป่า ทั้งด้านการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อให้ป่าคงสภาพอยู่
ตลอดไป เพื่อประโยชน์แก่คนในชุมชน

กตติกาของชุมชนในการรักษาป่า

ลักษณะของภูมิปัญญาในการใช้กตติกาของชุมชนในการรักษาและจัดการป่าชุมชน อันเป็นผลที่เกิดจากความรู้ ความสามารถ หรือการหาแนวทางเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา มีดังนี้

ลักษณะป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการร่วมมือ ร่วมใจของประชาชนในการรักษาทรัพยากรป่าเพื่อประโยชน์ของชุมชน ในการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศอย่างมีความสุข ชุมชนอาศัยทรัพยากรจาก ป่า ภูเขา สายธาร เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต ชาวบ้านจะมองป่าในลักษณะที่เป็นอเนกประสงค์ คือป่าในฐานะเป็นต้นน้ำลำธาร เป็นที่คินเพาะปลูก เป็นแหล่งเชื้อเพลิง เป็นวัสดุสร้างบ้านเรือน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สืบทอดคุณความดี และความเชื่อด้วยเหตุนี้ชาวบ้าน จึงมีระบบการใช้ประโยชน์จากป่าที่สมบูรณ์แบบ คือมีวัตถุประสงค์การใช้ที่ชัดเจน มีกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม และมีองค์กรที่คอยดูแลรักษาความสมบูรณ์ของสภาพพื้นที่ป่า แต่ก็มิบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพราะบางฤดูจะมีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสามารถหาหรือใช้ของป่าเหล่านี้ตามกฎระเบียบของป่า ภายใต้การดูแล และร่วมรักษากฎระเบียบของชาวบ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน

การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ จะมีการรักษาป่าไว้เป็นของส่วนรวม ตามแนวคิดการอนุรักษ์จากองค์กร และจากประเพณีของพื้นที่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผีปู่ตา ผีเจ้าที่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรักษาป่าตามประเพณีที่จัดไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าช้า ป่าเลี้ยงสัตว์ ป่าต้นน้ำ โดยมีองค์กรท้องถิ่นทำหน้าที่รักษา และจัดการป่าตามบริบทการผลิตของชุมชน โดยยึดหลักการจัดการที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชนสูงสุด มีการวางแผนกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า และมีการปลูกป่าเสริมเพื่อให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น

สถิตินา กาณจนพันธ์ (2536 : 130-131) กล่าวว่า ในชุมชนที่มีการรักษาป่าชุมชนไว้ได้ มักใช้กฎเกณฑ์ตามประเพณี เป็นกลไกควบคุมการใช้ที่ดินในการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ ใช้น้ำ การเก็บของป่า ตลอดจนจนถึงการใช้ไม้ในพื้นที่ป่าด้วย มีการจำแนกพื้นที่ป่า ที่ทำกินและกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ไว้ โดยสาระกฎเกณฑ์มักมีลักษณะร่วมกันหลายประการ ดังนี้

1. ห้ามตัดต้นไม้ในป่าต้นน้ำลำธาร
2. ในป่าใช้สอยเป็นที่ยอมรับให้มีการตัดต้นไม้ ต้องตัดไม้ได้เท่าที่จำเป็นต้องใช้ โดยมีองค์กรที่รักษาป่าเป็นผู้พิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้มากน้อยแค่ไหน

3. ของป่าจะต้องเก็บจากเท่าที่จำเป็นต้องใช้อุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน ห้ามนำไปขาย
4. ในพื้นที่ ๆ มีปัญหาการลักลอบเข้ามาใช้ทรัพยากรของหมู่บ้าน มักมีการจัดกลุ่มตรวจดูแลเป็นประจำ
5. เมื่อมีการจับกุมผู้กระทำผิด พร้อมของกลางได้แล้ว มักยึดของกลางไว้เป็นสมบัติส่วนรวม ส่วนผู้กระทำผิดชาวบ้านมักใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน โดยมากชุมชนจะมีกฎเกณฑ์ที่ยอมรับกันในชุมชน โดยไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับชุมชนที่เผชิญกับปัญหาการใช้ทรัพยากรมากเกินไป ชาวบ้านได้แสดงออกในบทบาทขององค์กรชุมชนที่รักษาป่า องค์กรเหล่านี้มักเป็นกลุ่มธรรมชาติ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มต่อต้านการตัดไม้ทำลายป่า ขององค์กรเอกชนเป็นต้น หรืออาจใช้รูปแบบของกลุ่มทางการที่มีอยู่เข้าร่วมด้วย เช่น กรรมการหมู่บ้าน และสภาตำบล นอกจากนี้ยังมีผู้นำทางความคิด เช่น พระสงฆ์ หรือผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพนับถือทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนอีกด้วย

การสร้างเครือข่ายชุมชนในการรักษาป่า

อานันต์ กาญจนพันธ์ (2536 : 138) กล่าวว่าจากการที่ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับภายนอกชุมชน ทำให้องค์กรชาวบ้านจำเป็นต้องหาแรงสนับสนุนจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้ามาร่วมกันแก้ปัญหา โดยการสร้างเป็นเครือข่ายที่สามารถเพิ่มพลังในการต่อรองให้มากขึ้น เครือข่ายเหล่านี้มีการรวมตัวกันหลายรูปแบบ ดังนี้

1. การประสานเครือข่ายระหว่างชุมชนที่อาศัยป่า ที่อยู่รอบ ๆ ชายขอบเขตอุทยานแห่งชาติ ชุมชนเหล่านี้มีพื้นที่ป่าต้นน้ำ และป่าใช้สอยติดต่อกันเป็นแนวยาวทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชน การประสานเครือข่ายจึงเป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชน

2. การรวมตัวของชุมชนในกลุ่มน้ำเดียวกัน เพื่อจัดการปัญหาการใช้ป่าและการใช้ป่ามีการร่วมกันทำพิธีเลี้ยงผีป่าและผีต้นน้ำด้วย

3. การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในสภาตำบล เพื่อสร้างพลังต่อรองกับรัฐให้เข้ามาช่วยในการแก้ปัญหา

นอกจากนี้การเสริมสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรป่า โดยยึดสภาพพื้นที่ป่าในชุมชน ก็จะมีรูปแบบการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการกระจายความรับผิดชอบ โดยมีองค์กร สถาบัน และปัจเจกบุคคลร่วมรับผิดชอบ เพื่อวางรากฐานและระบบการจัดการให้เป็นวัฒนธรรม หรือแนวปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อจัดการทรัพยากรชุมชน หรือทรัพยากรพื้นบ้าน ตามความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไป

4. ลักษณะความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรป่า มีลักษณะที่ ยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมาดังนี้

4.1 การบวชต้นไม้ พิธีบวชต้นไม้ เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่า ที่เกิดจากการประยุกต์ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ต้นไม้ในครั้ง พุทธกาล ซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำพิธีดังกล่าวเพื่อให้ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร พืช ผัก สมุนไพร รอดพ้นจากการถูกตัดฟัน ถือเป็นกุศโลบายยับยั้งการลักลอบตัดไม้บริเวณพื้นที่ป่า และ เพื่อความเป็นสิริมงคลกับต้นไม้ที่ถูกบวช และต้นไม้ใกล้เคียงบริเวณป่า

4.2 การทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์ขึ้นมาจากพิธีทอดผ้าป่า ซึ่งเป็นพิธี กรรมทางศาสนาพุทธ พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นมาจากความคิดของพระสงฆ์ และชาวบ้านที่มีความห่วงใย ในพื้นที่ป่าที่ลดน้อยลง การทอดผ้าป่าต้นไม้ ซึ่งสามารถกระทำพร้อมกับพิธีบวชต้นไม้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะปลูก จิตสำนึกของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า มีการระดมต้นไม้ วัสดุอุปกรณ์และ งบประมาณ โดยพิธีทอดผ้าป่าต้นไม้เริ่มขึ้นด้วยการจัดเตรียมพันธ์ไม้ วัสดุ อุปกรณ์และเงิน เสร็จแล้วตั้งขบวนผ้าป่าเพื่อนำไปถวายพระที่วัด หลังจากเสร็จพิธีการแล้วพระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ ที่มาร่วมงานนำพันธ์ไม้ไปปลูกบริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้าน และมอบหมายให้คณะกรรมการร่วมกัน ดูแลรักษาต่อไป ซึ่งคุณูปการของการทอดผ้าป่าต้นไม้ นอกจากจะเป็นการรณรงค์ให้ชาวบ้านเกิด ความตื่นตัวในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ยังช่วยให้คนที่อยู่นอกชุมชนได้รับรู้ และเข้ามามีส่วนร่วมใน การฟื้นฟูสภาพป่าด้วย เพราะเขาก็ได้รับผลกระทบจากการที่ป่าถูกทำลายเหมือนกัน ทั้งยังเป็น การประสานความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย (สมทรง อ่วมบุญ. 2537 : 13-14)

4.3 ความเชื่อเรื่องผีของชุมชน ภูเขา ต้นไม้ ป่า แม่น้ำลำธาร ตามระบบความคิดหรือ ความเชื่อในวัฒนธรรมไทย ล้วนแต่มีผีคอยดูแลรักษาทั้งสิ้น ระบบความเชื่อเรื่องผีจึงเปรียบเสมือน มาตรการที่สำคัญในการจำกัดขอบเขตของการใช้ทรัพยากร ไม้ให้ฟุ่มเฟือย หรือมากเกินไปที่ ระบบนิเวศจะรองรับได้ นอกจากนี้ความเชื่อดังกล่าวยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร อีกด้วย(อานันท์ กาญจนพันธ์. 2536 : 138)

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในลักษณะ ต่าง ๆ กัน ดังนี้

กรณีการ ชมดี (2524 : 42) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 76) การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดได้

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานเรื่องต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อันเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

1. การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของทุกคนที่จะพัฒนาศักยภาพของคนในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเอง และหาวิธีแก้ไขได้อย่างเหมาะสม
2. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดพลังต่อรอง เกิดการยอมรับนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้อย่างมีความกลมกลืน
3. เป็นการส่งเสริมการกระจายบทบาทหน้าที่ด้านต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน
4. ส่งเสริมให้ชุมชนทำกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีพัฒนาตนเอง อันจะนำไปสู่กระบวนการกระจายอำนาจจากศูนย์กลางสู่ท้องถิ่นในอนาคต และเกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมของประเทศได้อย่างแท้จริง

ลักษณะการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 52) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมทางตรง หมายถึง การที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาด้วยตนเอง เช่น การเข้าประชุม ร่วมอภิปราย ร่วมใช้แรงงาน หรือร่วมลงคะแนนเสียง
2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมผ่านตัวแทน หรือการให้การสนับสนุนโดยไม่นำตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง ตัวแทนที่เข้าร่วมกิจกรรมมักจะอยู่ในรูปของคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่แทนสมาชิกขององค์กรหรือชุมชน

ระดับการมีส่วนร่วม

บัญญัติ แก้วส่อง (2536 : 142) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับการตัดสินใจ (Decision - Making) ในระดับนี้สมาชิกองค์การจะเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน และจัดการกับกิจกรรมพัฒนาด้วยตัวเอง ดังนั้นจึงถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นระดับความรับผิดชอบด้วยตัวเอง

2. ระดับการร่วมมือ (Co - Operation) สมาชิกในองค์การจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานมีความเสียดจากสมาชิกองค์กรในด้านเวลา ทรัพย์สิน และแรงงาน เพื่อช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จ

3. ระดับการใช้ประโยชน์ (Utilization) ในระดับนี้สมาชิกองค์กรจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากการบริการที่วางโครงการไว้ให้ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการ

อกิน รพีพัฒน์ (2527 : 28) ได้กล่าวถึงรูปแบบ หรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาไว้ว่ามี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหาประชาชน ขั้นตอนนี้เป็นส่วนแรกที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าประชาชนยังไม่สามารถเข้าใจปัญหา และค้นหาสาเหตุของปัญหาของประชาชนด้วยตนเอง

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

กิจกรรมในการมีส่วนร่วมในการบริหารพัฒนา

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2527 : 122) กล่าวว่า กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการบริหารพัฒนาประกอบด้วย 6 กิจกรรม ดังนี้

1. การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือกลุ่มชน

2. การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหา

3. การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน

4. การปฏิบัติตามแผนงานที่กำหนดไว้

5. การปฏิบัติตามแผนงานและการประเมินผล

6. การจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

ปัจจัยของการมีส่วนร่วม

ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เอื้ออำนวยหรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน โดยมีปัจจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

ไพบูลย์ เจริญทรัพย์ (2534 : 39) กล่าวว่า ปัจจัยในการพัฒนาที่สำคัญ มีดังนี้

1. ด้านนักพัฒนา ต้องมีความเข้าใจในเนื้อหา และกระบวนการในการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ด้านประชาชน ต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
3. การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยาการข้อมูล ข่าวสาร ประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

ปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ สิ่งจูงใจและช่องทางการเข้าไปมีส่วนร่วม (องค์การอนามัยโลก WHO 2521 : 15316, อ้างถึงใน สานิตย์ บุญชู. 2527 : 10 – 11) กลไกของรัฐนั้น ข้าราชการและระบบโครงสร้างของราชการ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมของชาวไทยมุสลิม (ศิริรัตน์ ชานีรณานนท์ และคนอื่น ๆ. 2538 : 17 – 20) ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนทั่วไปเข้ามามีส่วนร่วมมีหลายอย่าง คือ การเตรียมความพร้อมของประชาชน การติดตามประเมินผล และการให้การสนับสนุน (จรัญญา วงษ์พรหม. 2536 : 32) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ อำนาจบังคับบัญชา (นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์. 2527 ก : 183) สถานะภาพทางเศรษฐกิจ สังคมอาชีพและที่อยู่อาศัย (ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. 2525 : 43)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ผู้นำ ข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยี สิ่งจูงใจ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ และระยะเวลาอยู่อาศัย เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

ความหมายของป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2533 : 12) ได้กล่าวว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ขนาดเล็กภายในแหล่งชุมชนใกล้ ๆ กับหมู่บ้านที่มีการร่วมกันรักษาในรูปแบบใหม่ที่ได้ให้ความสำคัญต่อผู้รับประโยชน์ที่ใกล้ชิดป่าที่สุด ซึ่งพึงพิงและอาศัยอยู่ใกล้แหล่งป่าไม้ให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าเพื่อประโยชน์ต่อชีวิตของตนเอง และสภาพแวดล้อมบริเวณป่า

เสนห์ จามริก (2536 : 162) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่น อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิมนุษยชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของ ชุมชนเป็นสำคัญ

จากการให้ความหมายดังกล่าว พอที่จะสรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเมืองอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ตามสภาพการพึงพิงป่าของประชาชนที่มีต่อแหล่งป่าในที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละชุมชนที่อาศัยอยู่รอบบริเวณป่า

ลักษณะของป่าชุมชน

ป่าชุมชนได้มีวิวัฒนาการมาในประเทศไทยช้านานแล้ว มีวิธีการจัดการแตกต่างกันไประหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ โดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้น ๆ สภาพการพึงพิงใช้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกัน ตามความจำเป็นและความต้องการพึงพาป่า โกมล แพรกทอง (2536 : 7 – 8) ได้แบ่งลักษณะของชุมชนออกเป็น 3 ลักษณะ คือชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่า และชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันในการใช้ที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ สูง แหล่งป่าไม้ที่จะมีขึ้นได้ จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งจะมีการควบคุมและคุ้มครองโดยหลายหน่วยงาน

2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่า เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำ

3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งชับน้ำต่าง ๆ

ป่าชุมชนที่ได้วิวัฒนาการขึ้นมาในสภาพชุมชนตามลักษณะต่าง ๆ ทั้ง 3 ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนตามรูปแบบของป่าแต่ละแบบ โดยประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป ของแต่ละพื้นที่ชุมชนที่ทำหน้าที่ในการจัดการ และการดูแลรักษาป่า เพื่อรักษาพื้นที่ของป่าไม้ไว้

ประเภทของป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2540 : 26-27) ได้มีการจัดแบ่งประเภทของป่าชุมชนในปัจจุบันโดยสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนแบบพัฒนา โดยป่า ชุมชนแต่ละแบบจะมีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแบบป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไปดังนี้

1.1 การอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าคอนปู่ตา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของท้องถิ่น เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ป่าดังกล่าวจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีการทำลาย

1.2 การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งชับน้ำ เป็นการรักษาป่า เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำให้กับพื้นที่นา หรือพื้นที่ประกอบเกษตรกรรมอื่น ๆ หรือเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะชะล้างทราย เข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่าชับน้ำของหมู่บ้านจะพบได้ในชุมชนของชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยง และในกลุ่มคนไทยในที่ราบป่าเพื่อแหล่งชับน้ำจะถูกรักษาไว้อย่างดี นอกจากนี้เป็นแหล่งชับน้ำแล้วยังเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และของป่าต่าง ๆ อีกด้วย

1.3 การอนุรักษ์ป่าไว้เป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักของพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับไม่มีการล่าสัตว์ตัดชีวิตในอาณาเขตพื้นที่ดังกล่าว และไม่มีการตัดไม้ จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และเป็นที่พักพิงของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ เป็นพื้นที่ซึ่งมีความร่มรื่น ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ จะพบเห็นตามวัดทั่วไปในภูมิภาคของประเทศ

1.4 การอนุรักษ์พื้นที่เป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพตามธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ให้ทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5 การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้ เพื่อการเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ฟืน ถ่าน และเพื่อการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่ไม่ใหญ่โต

2.2 ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อการศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียน และการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นอาหารกลางวัน สำหรับเด็กที่ยากจนในโรงเรียน

2.3 การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่น เหมาะกับการสงบทางด้านจิตใจ และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด ซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่น ในพิธีเทศกาลทำบุญต่าง ๆ

2.4 การกั้นพื้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวน 20 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้าน ที่ได้รับจากการจัดที่ดินตามมติของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยในชุมชน

2.5 การจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน ตามนัยมติของที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดิน ครั้งที่ 4/2530 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 ให้กั้นพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน 500 ไร่ และไม่ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับเป็นป่าชุมชน โดยให้องค์กรของหมู่บ้านตำบล เช่นคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล เป็นผู้ดูแล

การพัฒนาทรัพยากรป่าชุมชน

การพัฒนาทรัพยากร เป็นการดำเนินการอยู่บนแนวคิดพื้นฐาน 4 ประการ คือ (สมโภช ศรีรองเมือง. 2538 : 12-13)

1. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ขอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การ โยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่ให้มีการทำลาย

2. แนวคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอย เป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มี

การดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไป ตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนในพื้นที่ชนบทอยู่รอดและสามารถพัฒนาตนเองได้

3. แนวคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการ โดยหน่วยงานของรัฐ ให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาค ให้สามารถที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งซังน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมคุณธรรมชาตระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสม ป่าสามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างในลักษณะอเนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

วิธีการในการร่วมมือ

โกมล แพรกทอง (2536 : 9-11) รูปแบบของการร่วมมือ ร่วมใจของประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของตนเองและชุมชน เป็นวิธีการจัดการทรัพยากรป่า เพื่อให้คนต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

1. การใช้สอยประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งที่กำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น แหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วม ที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่า นั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน โดยเน้นการร่วมมือในการป้องกันการสูญและการทำลายป่าในพื้นที่ที่มีการร่วมกันดูแลด้วย

2. การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหม หรือการ ลงโทษตามกฎหมาย หรือกติกาที่ได้มีการตกลงกันไว้

3. การจัดตั้งองค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ และได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่ รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่

4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้การคุ้มครองการดำเนินงาน ให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนรุกขชาติ วนอุทยาน นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และความเข้มแข็งในการดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านให้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อการจัดการป่าดังกล่าว

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่า ตลอดจนปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบในการจัดการป่าชุมชนนั้น จะประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ตามทฤษฎีการบริหาร 4M ดังนี้

1. คน (Man) คือ ทรัพยากรบุคคลที่ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งในการจัดการ เพราะจะเป็นตัวชีวิตที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จกับการดำเนินการ ทั้งในแง่ของปริมาณและคุณภาพ การดำเนินงานของกลุ่ม โดยในการจัดการป่าชุมชน คน หรือทรัพยากรบุคคล จะเป็นตัวช่วยในการอนุรักษ์ สร้างสรรค์ และพัฒนา เพื่อให้สภาพป่าเกิดความยั่งยืนและคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์บนพื้นที่ป่า

2. การจัดการ (Management) คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการเข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า และสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในพื้นที่ป่าร่วมกันในชุมชน ได้อย่างมีคุณค่าโดยวิธีการมีส่วนร่วม คือ การเข้าไปเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน หรือให้ความร่วมมือในการดูแล และรักษากฎระเบียบของป่าที่ได้มีการร่วมกันกำหนดขึ้น

3. เงินทุน (Money) นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญในการให้การสนับสนุนในการจัดการทรัพยากร เพื่อหล่อเลี้ยงและเอื้ออำนวยให้กิจกรรมขององค์กร หรือของคณะกรรมการกลุ่มดำเนินไปโดยไม่ติดขัด ซึ่งเงินทุนนี้มีทั้งระยะสั้น และระยะยาว รวมถึงราคาต้นทุนของเงิน คือ ผลพลอยได้ และดอกเบี้ยที่ได้รับเพิ่มขึ้นจากการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มอีกด้วย โดยเงินทุนของกลุ่ม หรือของคณะกรรมการอาจได้มาจากการสนับสนุนจากรัฐ องค์กรเอกชน มูลนิธิ และประชาชน

ในหมู่บ้าน รวมทั้งเงินได้จากค่าปรับตามกฎหมาย ระเบียบ ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนต้องนำเงินได้ส่วนนี้มาใช้ในการจัดการ และบริหารงานของกลุ่ม

4. วัสดุสิ่งของ (Material) ถือเป็นปัจจัยที่มีปริมาณและมูลค่าสูง ไม่ต่างไปจากปัจจัยตัวอื่น ๆ เพราะวัตถุดิบและวัสดุสิ่งของเหล่านี้จะต้องมีการจัดหาใช้ดำเนินการผลิต หรือสร้างบริการตลอดเวลา ในการจัดการป่าชุมชนปัจจัยที่เป็นวัสดุสิ่งของนี้เปรียบเทียบบเสมือนเป็นผลผลิตที่เกิดจากป่า เช่น ต้นไม้ สมุนไพร สัตว์ป่า แหล่งน้ำ รวมทั้งพืชพันธุ์นานาชนิด ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณค่า และเป็นประโยชน์สูงสุดต่อคนในชุมชน (คณีย์ เทียนพุดธิ. 2543)

โดยปัจจัยแต่ละตัวซึ่งเกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรป่า ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และมีส่วนที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรป่า สามารถที่จะดำเนินการในการอนุรักษ์ ดูแล และจัดการสภาพป่า ให้เหลือความอุดมสมบูรณ์ และเกิดประโยชน์ต่อการใช้สอยอย่างแท้จริง

ความเป็นมาของสภาพพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ดและวิธีการจัดการ

ความเป็นมาของหมู่บ้านกระหาด

หมู่บ้านกระหาด หมู่ที่ 2 เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการจัดตั้งขึ้นราว 300 กว่าปีเศษ โดยตระกูลแรกที่เข้ามาอยู่และตั้งหมู่บ้าน คือตระกูลแสนกล้า แต่เดิมสภาพพื้นที่ติดกับป่าใหญ่ และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นบริเวณป่าชาวบ้านจึงได้ที่ตั้งหมู่บ้านครั้งแรกที่โคกหยาง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่อมาได้เกิดโรคระบาดร้ายแรง มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงได้อพยพไปอยู่ที่โคกเสม็ด ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านหนองยาวในปัจจุบัน แต่ก็ยังประสบภัยพิบัติอีก จึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านโคกจ๊ะ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านกระหาดในปัจจุบัน ต่อมาก็เกิดโรคระบาดอีก ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวจึงได้อพยพไปอยู่บริเวณหนองน้ำที่มีต้นกระหาดขึ้นเป็นจำนวนมากและนอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านต่างๆที่เคยอพยพมาแล้ว จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้หนองน้ำแห่งนี้และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ตามชื่อของต้นไม้ว่า บ้านกระหาด จากหลักฐานบันทึกการสร้างวัดประทุมทองในปี พ.ศ.2240 โดยมีเจ้าอาวาสชื่อบุญ ดังนั้นหมู่บ้านกระหาดจึงถือเป็นชุมชนที่เก่าแก่แห่งหนึ่งที่ยังคงมีการรักษาประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเอาไว้และต่อมาทางจังหวัดจึงประกาศตั้งเป็นตำบลกระหาด

ปัจจุบันหมู่บ้านกระหาดดำเนินการปกครองตามรูปแบบการบริหารส่วนภูมิภาค ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกระหาด มีครัวเรือนในหมู่บ้านประมาณกว่า 200 หลัง มีประชากรชาย จำนวน 317 คน หญิง 314 คน รวม 631 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งอาชีพหลักได้แก่ การทำนา ทำไร่ และอาชีพเสริมคือ การเลี้ยงสัตว์ การปลูกหม่อน

เลี้ยงไหม การค้าขาย การปลูกพืชผักสวนครัว การฝึกฝนอาชีพร่วมกับหน่วยงานของรัฐ และการประกอบอาชีพรับจ้าง

วัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านกระหาด ยึดรูปแบบของวัฒนธรรมตามรูปแบบ วัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยเขมร มีประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ คือ การทำบุญป่า การบวชป่า การสืบชะตาป่า และการตั้งศาลปู่ตา ซึ่งเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันภายในหมู่บ้าน เป็นกลุ่มคนชาวไทยเขมร และไทยลาว ส่วนภาษาที่ใช้สื่อสารภายในหมู่บ้าน ใช้ภาษาท้องถิ่นเขมรและภาษาท้องถิ่นลาว

ปัจจุบันประชากรของหมู่บ้านกระหาด ได้ร่วมกับหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตตำบลกระหาด ในการจัดการและดูแลรักษาป่าชุมชนหนองเสม็ด ในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน โดยร่วมกับหน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชนในการจัดการพัฒนา และอนุรักษ์สภาพป่าให้คงเหลือ และสามารถใช้ประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างมีคุณค่า

ความเป็นมาของป่าชุมชนหนองเสม็ด

ป่าชุมชนหนองเสม็ด เดิมเรียกป่าทำเลเลี้ยงสัตว์โคกเสม็ด ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลกระหาด มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่เศษ สภาพป่ามีความสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ไม้นานาชนิด

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2490 ได้มีนายทุนเข้าไปทำการตัดโค่นต้นไม้ใหญ่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการค้า ทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลาย และบริเวณของป่าลดลงเป็นจำนวนมาก

ต่อมาทางราชการได้ประกาศให้ราษฎรในเขตพื้นที่ป่า เข้าจับจองที่ว่างรอบบริเวณป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน จึงทำให้สภาพพื้นที่ป่าลดลงตามลำดับ เพราะมีประชาชนของแต่ละหมู่บ้านเข้าไปลักลอบตัดไม้ เพื่อนำไปใช้สร้างที่พักอาศัย และทำฟืนเผาถ่าน ไม่มีผู้ใดสนใจที่จะดูแลและอนุรักษ์ป่า จึงทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2536 ทางมูลนิธิพัฒนาอีสานได้ร่วมให้แนวคิด เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าแก่คณะกรรมการสภาตำบล เพื่อป้องกันการทำลายสภาพป่า และเพื่ออนุรักษ์ความสมบูรณ์ของป่าไว้ ในขั้นต้นได้ใช้แนวทางการระดมความคิด เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้ร่วมกันสนใจที่จะดูแลรักษาป่า และได้เริ่มมีการก่อตั้งคณะผู้ดูแลป่าขึ้น จากความสมัครใจและความพร้อมของบุคคลในแต่ละหมู่บ้านรอบบริเวณป่า และเริ่มพัฒนาให้เป็นป่าชุมชน

ปี พ.ศ. 2538 สภาตำบลกระหาด ได้อนุมัติเงินจำนวน 250,000 บาท จากงบพัฒนาตำบล สำหรับใช้ในการขุดลอกคลอง กว้างประมาณ 6 เมตร เป็นแนวเขตรอบบริเวณป่า เพื่อป้องกันการบุกรุก และการทำลายพื้นที่ป่าที่ยังเหลืออยู่

ปี พ.ศ. 2540 เริ่มมีการจัดการให้เป็นรูปแบบของป่าชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการพิทักษ์ป่าจาก 4 หมู่บ้านรอบบริเวณป่า หมู่บ้านละ 12 คน รวม 48 คน

ปี พ.ศ. 2541 มูลนิธิพัฒนาอีสานได้จัดส่งบุคลากรมาให้แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการจัดการและการดูแลรักษา เพื่ออนุรักษ์ป่า รวมถึงวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีคุณค่า และไม่ทำให้ป่าถูกทำลาย จึงทำให้สภาพป่าชุมชนหนองเสม็ดมีความเด่นชัดขึ้น

ปี พ.ศ. 2542 ได้รับการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนหนองเสม็ด ในเขตพื้นที่ตำบลกระหาด โดยสมบูรณ์ โดยมีเนื้อที่ป่าคงเหลือประมาณ 665 ไร่ มีสภาพป่าติดอาณาเขตของ 3 ตำบล คือ ตำบลชุมแสง ตำบลกระหาด และตำบลเป็นสุข โดยมีหมู่บ้านรอบบริเวณป่า 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านกระหาด หมู่บ้านอันโนง หมู่บ้านหนองยาว และหมู่บ้านโคกจ๊ะ

สภาพการจัดการป่าชุมชนหนองเสม็ดในปัจจุบัน เป็นการดูแลร่วมกันระหว่างสภาพตำบล ผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการพิทักษ์ และชาวบ้าน เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลาย โดยใช้กฎระเบียบของชาวบ้าน ที่ร่วมกันกำหนดขึ้นจากวิธีการจัดประชาคมหมู่บ้าน ในปัจจุบันสามารถที่จะจัดการให้เป็นป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน ซึ่งสามารถช่วยให้ชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้านรอบบริเวณป่า สามารถดูแลจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากพืช ผัก สัตว์ป่า สมุนไพร และผลผลิตจากป่านานาชนิดที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ภายใต้กฎระเบียบการจัดการป่าที่คณะกรรมการ พระสงฆ์ และชาวบ้านเห็นชอบร่วมกัน จึงทำให้สภาพป่าในปัจจุบันมีความอุดมสมบูรณ์ และมีพันธุ์ไม้หลงเหลืออยู่มากพอควร

โดยพื้นที่ป่าปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ 665 ไร่เศษ มีหมู่บ้านในเขตพื้นที่ป่าจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านกระหาด บ้านโคกจ๊ะ บ้านอันโนง และบ้านหนองยาว มีลักษณะของสภาพป่าในปัจจุบันที่เป็นป่าสมบูรณ์ ซึ่งยังคงสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิดเอาไว้ และมีคณะกรรมการป่าชุมชนจากแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 12 คน รวมจำนวน 48 คนทำหน้าที่ดูแลและพิทักษ์ป่า

ลักษณะและสภาพป่า

พืชพันธุ์ไม้ในปัจจุบันที่เหลืออยู่ในพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้ขนาดเล็ก ส่วนมากจะเป็นจำพวกผักที่ใช้เป็นอาหาร สมุนไพร และไม้ดอกพื้นบ้าน ซึ่งมีอยู่ในป่าดั้งเดิม และมีการปลูกเพิ่มขึ้นบางส่วน ส่วนต้นไม้ใหญ่ที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ป่าเป็นต้นมะม่วงบ้าน ซึ่งมีเหลืออยู่เล็กน้อย

ในปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของป่ายังมีอยู่อย่างเพียงพอ จะเห็นได้จากพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในป่าที่มีความหนาแน่น ไม่ล้มตาย หรือเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา

ปัญหาของป่า

สภาพปัญหาต่าง ๆ ภายในป่าชุมชนหนองเสม็ดในปัจจุบันมีดังนี้

1. ในพื้นที่ป่าไม่มีพันธุ์ไม้ใหญ่ที่เป็นพันธุ์ไม้ที่สำคัญ
2. แหล่งน้ำในพื้นที่ป่าต้นเงิน ทำให้เก็บกักน้ำได้น้อย ในหน้าแล้งน้ำจะแห้งทำให้

ชาวบ้านรอบบริเวณป่าไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้

3. ปัญหาไฟป่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ยังคงหลงเหลืออยู่
4. สัตว์ป่ามีเหลืออยู่น้อยมาก โดยส่วนที่เหลืออยู่จะเป็นสัตว์เล็ก ๆ จำพวกนกกระรอก งูสิงห์ และแมลงเท่านั้น

การวิเคราะห์ SWOT ในพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด

จากการเข้าไปศึกษาในพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด และพื้นที่หมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตป่าชุมชนหนองเสม็ด ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. จุดแข็ง (Strength)

- 1.1 พื้นที่ป่าหนองเสม็ดมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติด้วยระบบนิเวศที่หลากหลาย
- 1.2 ผู้นำหมู่บ้านที่อยู่บริเวณป่าชุมชนหนองเสม็ดมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ป่าอย่างเด่นชัด
- 1.3 ชาวบ้านทุกครัวเรือนให้ความร่วมมือในการสอดส่องดูแลป่าและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ควบคุมโดยคณะกรรมการป่าชุมชน
- 1.4 องค์กรภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องการจัดตั้งป่าชุมชนและการสร้างกิจกรรมอนุรักษ์ป่าอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
- 1.5 ชาวบ้านในชุมชนมีการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมดั้งเดิมเอาไว้
- 1.6 มีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องพิธีกรรมและประเพณีดั้งเดิมอยู่ในชุมชน โดยมีการสืบทอดความรู้ต่อกันไปสู่รุ่นลูกหลาน
- 1.7 ป่าชุมชนแห่งนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนในการพัฒนาและการอนุรักษ์ป่าจากภาครัฐและองค์กรมูลนิธิเอกชน

2. จุดอ่อน(Weakness)

- 2.1 คณะกรรมการบริหารป่าชุมชนมีการแต่งตั้งโดยผู้นำ ทำให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมต่อการปฏิบัติหน้าที่เพราะมีความรู้และประสบการณ์น้อย
- 2.2 ประธานป่าชุมชนมีการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในรอบปีน้อยเกินไป ทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการประสานงานในการทำกิจกรรมให้ต่อเนื่องกัน
- 2.3 งบประมาณที่ได้รับจากภาครัฐและเอกชนยังไม่เพียงพอที่จะนำมาบูรณะและพัฒนাপ่าชุมชน

2.4 ปัจจุบันยังไม่มีการจัดบันทึกและทำเอกสารเพื่อเป็นหลักฐานในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนหนองเสม็ด

2.5 ไม่มีการจัดทำรายงานผลการตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน

2.6 ขาดวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องใช้เพื่อพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ของป่าซึ่งทางหน่วยงานบริหารท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนแห่งนี้ด้วย

2.7 การปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชนในเขตบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้ พบว่ายังคงมีการส่งเสริมน้อยเนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่ไม่อยู่ประจำในพื้นที่หมู่บ้านเพราะต้องเข้าไปเรียนในตัวเมือง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนกลุ่มดังกล่าวจึงเห็นผลน้อย ดังนั้นผู้ที่รับผิดชอบจึงต้องให้ความสนใจและพยายามที่จะพัฒนางานในด้านนี้ให้เป็นผลสำเร็จต่อไป

3. โอกาส (Opportunity)

3.1 พื้นที่ป่ามีการอนุรักษ์ให้คงความอุดมสมบูรณ์ไว้อย่างต่อเนื่องโดยชาวบ้านได้มีการปลูกป่าเพิ่มทุกปี

3.2 ป่าชุมชนมีพันธุ์ไม้ใหญ่มีหลากหลายซึ่งจะทำให้เกิดผลดีในระบบนิเวศน์

3.3 ชาวบ้านได้ใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารได้ตลอดปีและสามารถเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายของจากป่าเช่น หน่อไม้ ผักต่างๆ เห็ดและสมุนไพรป่า ฯลฯ

3.4 ในพื้นที่ป่ามีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์เพื่อใช้สำหรับบริโภคแก่มนุษย์และสัตว์ตลอดปี

3.5 พื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้สามารถใช้เป็นแหล่งภูมิปัญญาและเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติสำหรับคนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

4. ภัยคุกคาม (Threat)

4.1 คณะกรรมการบริหารป่าชุมชนไม่ได้จัดทำแผนงานป้องกันปัญหาที่เกิดจากมนุษย์ และภัยธรรมชาติต่างๆเช่น น้ำท่วม การเกิดไฟป่าซึ่งต้องมีแผนงานที่ชัดเจนและสามารถใช้ปฏิบัติงานได้จริง

4.2 ขาดการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและงบประมาณอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐและองค์กรเอกชน ทำให้การบูรณะและการพัฒนาป่าชุมชนแห่งนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า

4.3 นอกจากนี้ในปัจจุบันป่าบางส่วนยังถูกรบกวนจากผู้ที่ไม่หวังดี ที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากป่า โดยใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบของการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การตัดไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ การลักลอบทำลายสมุนไพรจากพื้นที่ป่า หรือการหาของป่าอื่น ๆ ที่ใช้สอยและให้ประโยชน์ได้ไปขายเพื่อหารายได้ให้กับตนเอง ภัยคุกคามเหล่านี้เป็นผลเนื่องมาจากการดูแลพื้นที่

ป่าที่ทำได้ไม่ทั่วถึงของคณะกรรมการป่าชุมชน (นายทุม เสนาบุรณ์ ประธานป่าชุมชนหนองเสม็ด ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2547)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2534 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน น่าน แม่ฮ่องสอน ลำปาง และเชียงราย ชาวบ้านได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ป่าโดยแบ่งป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ หมายถึง ป่าซึ่งเป็นบ่อเกิดของต้นน้ำลำธาร ห้ามชาวบ้านบุกรุกทำลายและตัดฟันต้นไม้ ป่าใช้สอยเป็นป่าซึ่งสามารถเก็บหาของป่า ตัดฟันไม้แห้ง ๆ ทำเชื้อเพลิงในป่าดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ร่วมกัน ในการออกกฎกติกาและยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ยังหามาตรการป้องกัน เพื่อมิให้คนในชุมชนอื่นเข้ามาบุกรุกทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ ผลงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลายหมู่บ้านในภาคเหนือคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและสามารถปกป้องอนุรักษ์ป่าได้

เสนห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา ผลการวิจัยพบว่าในงานวิจัยป่าชุมชนได้มีการอธิบายว่าป่าชุมชนเป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษา เพื่อใช้ประโยชน์ในการยังชีพ นอกจากการใช้ป่าแล้วยังต้องร่วมกันรักษาผืนป่าให้ยั่งยืนตลอดไป การจัดการป่าให้ราษฎรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเสนอแนวความคิดเพื่อกำหนดนโยบายและมาตรการ ป่าชุมชนส่งผลสำคัญต่อการอนุรักษ์และพัฒนาชนบท 3 ลักษณะคือ

1. การฟื้นฟูและส่งเสริมสำนึกของความเป็นชุมชนและ “สิทธิชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรของตนเอง แทนที่จะปล่อยอำนาจการจัดการให้เป็นของฝ่ายรัฐอย่างเดียว
2. การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านจากป่า แต่ต้องรักษาความสมดุลระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมิให้ถูกทำลาย และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
3. การฟื้นฟูและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการรักษาความสมดุลเพื่อสร้างความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ป่าชุมชนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ ป่าต้นน้ำ เป็นป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ป่าประเพณีเป็นป่าที่ผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อ เช่น ป่าห่อฝอยรักย์ ป่าช้า ป่าที่ตั้งพระธาตุ ป่าใช้สอย เป็นป่าใกล้หมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าในการเลี้ยงสัตว์ เก็บของป่า เพื่อประโยชน์ในการยังชีพได้

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนภาคเหนือ พบว่า ป่าชุมชนที่ศึกษามีความหลากหลายทางชีวภาพและความสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ระหว่างคนกับป่า หมู่บ้านกรณีศึกษาได้เลือกชาวไทยลื้อและชาวลาวพวนในหมู่บ้านน้ำไคร้ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่หาร อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวกระเหรี่ยงบ้านเมืองงาม อำเภอแม่เฒ่า จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านอพยพของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือบ้านป่าตัน อำเภอแม่จันจังหวัดเชียงราย งานวิจัยแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในหมู่บ้านกรณีศึกษามีภูมิตำสอน ความเชื่อ พิธีกรรม และสิทธิในทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน เป็นแนวทางในการจัดการและอนุรักษ์ป่า ท่ามกลางความขัดแย้งแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอกทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่ชุมชนก็สามารถใช้วัฒนธรรมเก่าเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

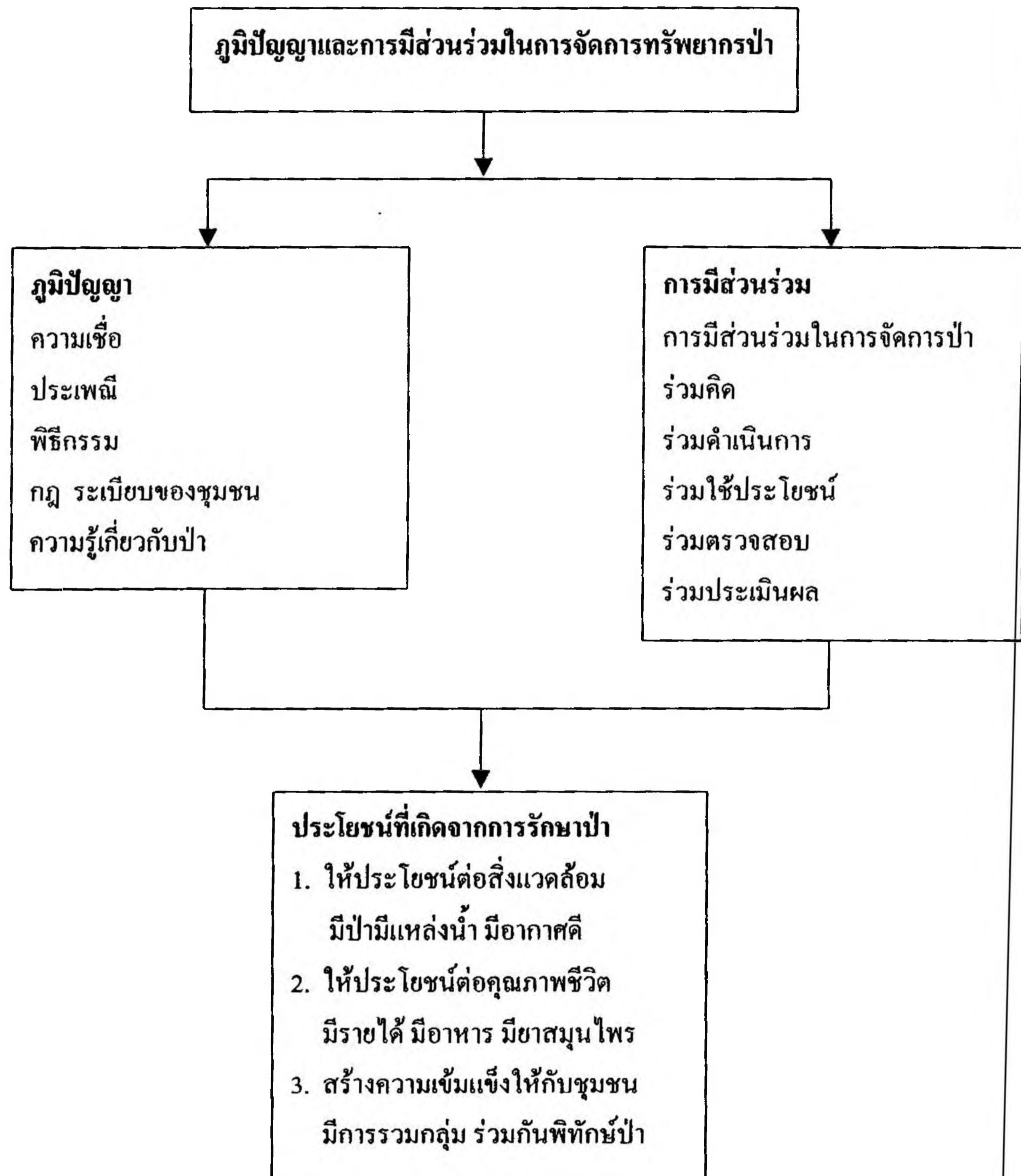
นิศากร ทรฤทธิ (2541 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรในเขตลุ่มน้ำชั้นที่ 1 : กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่แตง พบว่า แหล่งที่มาของภูมิปัญญาชาวบ้านมี 4 แหล่ง คือ บรรพบุรุษ วัฒนธรรม ประสพการณ์ และการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีภูมิปัญญาที่ได้รับจากการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐมากที่สุด ส่วนภูมิปัญญาดั้งเดิมจากบรรพบุรุษที่นำมาใช้ในการจัดการมีน้อย ส่วนวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ มี 8 วิธี คือ การใช้ การกักเก็บ การรักษา การป้องกัน การฟื้นฟู การพัฒนา การสงวน และการแบ่งเขต พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีภูมิปัญญาในด้านวิธีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ มีจำนวนสูงที่สุด ส่วนในด้านการเก็บกัก การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ การสงวนทรัพยากรดิน และการฟื้นฟูการพัฒนาทรัพยากรนั้นมีจำนวนต่ำที่สุด

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2538 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศ เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า ในแนวคิดของชาวบ้าน ระบบนิเวศป่าประกอบด้วยสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ อุณหภูมิ แร่ธาตุ ฝน และสิ่งมีชีวิต ได้แก่ สัตว์ พืช และมนุษย์ นอกจากนี้ระบบนิเวศป่า ยังประกอบด้วย ผี สาง เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านใช้ระบบการผลิตและการดำรงชีวิตแบบพึ่งพิงป่า โดยยึดหลักการอนุรักษ์ การพึ่งพาอาศัย การเคารพ การนับถือ ความกลัว และการสำนึกบุญคุณ ระบบนิเวศป่าในการผลิตเพื่อยังชีพจึงดำรงอยู่ได้ แต่ได้เริ่มมีการสูญสลายเมื่อมีการพัฒนาพื้นฐานปัจจัยการผลิต และระบบการผลิตเพื่อขยายเข้าสู่หมู่บ้านในเขตภาคเหนือ ในท่ามกลางการขยายตัวของความเจริญในรูปแบบใหม่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังคงรักษาระบบนิเวศป่าไว้ได้โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกี่ยวกับเรื่องการใช้แนวความคิด คำสอนเชิงวรรณกรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างกฎ กติกา ในการรักษาระบบนิเวศป่า ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ได้แก่ การนับถือผี การผูกสายสะคือ

ทารกไว้ที่ต้นไม้ ระบบเหมืองฝาย การประปาภูเขา การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่า การทำไร่หมุนเวียน และการสร้างแนวป้องกันไฟ ซึ่งในพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการปฏิบัติที่แสดงถึงความเคารพ ความกตัญญู ความกลัว การอ่อนน้อม การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวได้ขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าชุมชน และทรัพยากรที่เกิดจากป่า ของนักวิจัยแต่ละท่านทำให้ทราบว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่า จะใช้วิธีการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าตามกฎเกณฑ์และกติกา ที่กำหนดขึ้นร่วมกัน เพื่อป้องกันป่าไม้ให้ถูกบุกรุกทำลาย โดยชาวบ้านจะร่วมกันใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ จากป่า และร่วมกันฟื้นฟูและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อใช้ประโยชน์จากป่า และรักษาความสมดุลของธรรมชาติ โดยแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนานั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอาศัยความร่วมมือและภูมิปัญญา รวมทั้งคติ คำสอน ความเชื่อ และพิธีกรรม ในการจัดการและการอนุรักษ์ป่า ซึ่งลักษณะของภูมิปัญญาที่ชาวบ้านนำมาใช้นั้น เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาจากแนวคิดของตนเอง และภูมิปัญญาตามแนวคิดจากภาครัฐ โดยใช้รูปแบบการจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ป่า ในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งถึงแม้จะแตกต่างกันบ้างในด้านพื้นที่ แต่วิธีการและผลที่ได้รับก็จะคล้ายคลึงกัน และจากผลงานการวิจัยการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการ และการอนุรักษ์ป่าชุมชน และทรัพยากรในพื้นที่ป่านั้นจะทำให้ทราบว่าผลการดำเนินการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่จะอนุรักษ์ ในแนวทาง หลักการ ความเชื่อ และวิธีการที่คล้ายคลึงกัน และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่า รวมทั้งพืช สัตว์ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และผลผลิตที่เกิดจากป่าด้วย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่บ้านหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการ โดยมีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์จำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านกระหาด หมู่บ้านอันโนง หมู่บ้านหนองขาว และหมู่บ้านโคกจ๊ะ ซึ่งประกอบด้วยผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส / กรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการบริหารป่าชุมชน หัวหน้าครัวเรือนและผู้นำกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน จำนวนทั้งสิ้น 2,033 คน

กลุ่มตัวอย่างใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 88 คน ดังนี้

1. ผู้นำหมู่บ้านจาก 4 หมู่บ้านๆ ละ 1 คน รวมจำนวน 4 คน
2. ผู้อาวุโส / กรรมการหมู่บ้านที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้านๆ ละ 3 คน จำนวน 12 คน
3. คณะกรรมการบริหารป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 3 คน รวมจำนวน 12 คน
4. หัวหน้าครัวเรือน และผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ๆ ละ 5 คน รวมจำนวน 20 คน
5. ชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 10 คน รวมจำนวน 40 คน ซึ่งผู้วิจัยทำการคัดเลือกและกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามวิธีการสุ่มตัวอย่างของการวิจัย

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง จากประชากรที่อาศัยอยู่ในแต่ละตำบลในเขตพื้นที่ป่าชุมชน โดยใช้วิธีการดังนี้

1. เลือกแบบเจาะจง โดยทำการขอสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน เป็นรายบุคคล
2. คัดเลือกผู้อาวุโสหรือกรรมการหมู่บ้านที่มีความรอบรู้ หรือมีประสบการณ์สูงเกี่ยวกับป่าชุมชนและเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนในหมู่บ้าน โดยการสอบถามชื่อผู้อาวุโสจากผู้นำหมู่บ้าน และประชากรในหมู่บ้าน แล้วทำการสุ่มแบบเจาะจง โดยเลือกบุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อมากที่สุด หมู่บ้านละประมาณ 3 คน เพื่อขอทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล

3. ขอรายชื่อคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนจากผู้นำหมู่บ้าน เพื่อสุ่มเจาะจงคณะกรรมการป่าชุมชน หมู่บ้านละ 3 คน รวม 12 คน
4. ทำการเลือกจากหัวหน้าครัวเรือน และหัวหน้ากลุ่มต่าง ๆ ภายในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อทำการขอสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล
5. ทำการเลือกชาวบ้านจากประชากรในแต่ละชุมชน หมู่บ้านละ 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย ถึงวิธีการใช้ภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่ป่าชุมชน
- ตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
- ตอนที่ 4 สัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับประโยชน์ของป่า และสัตว์ป่า ในด้านการเป็นปัจจัยสี่
- ตอนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

วิธีการสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาหลักการ ทฤษฎี และแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาตัวแปรด้านต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้
2. กำหนดขอบเขตและเนื้อหาของข้อมูลต่าง ๆ ในเครื่องมือแต่ละชนิด จากการศึกษาสาระสำคัญ และแนวความคิดเกี่ยวกับการแสดงพฤติกรรมส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง การแสดงความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการมีส่วนร่วมที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ของชาวบ้านที่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชนบท หรือเขตพื้นที่ป่า
3. นำเสนอเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่จัดทำขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และอาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของการใช้ข้อมูลในเครื่องมือแต่ละชนิด และเพื่อให้การเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงการใช้ข้อมูลให้มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้กับการวิจัยโดยผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย

3.1 พระครูปัญญา สารวิสุทธิ เจ้าคณะตำบลกระหาด

3.2 นาง มณฑนา เพชร โยธิน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกระหาด

3.3 นาย ทุม เสนาบุรณ์ ประธานกรรมการป่าชุมชนหนองเสม็ด

4. ปรับปรุง แก้ไขข้อมูลตามที่ได้รับการเสนอแนะจากท่านอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย ในทุก ๆ ส่วนของข้อมูล เพื่อให้แบบสัมภาษณ์มีความสมบูรณ์ ก่อนที่จะนำไปใช้กับการวิจัย เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายในเขตพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงระหว่างเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2546 โดยหาผู้ช่วยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้เสร็จสิ้นตามระยะเวลาที่กำหนดไว้

ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัย ได้อบรมชี้แจงให้ผู้ช่วยเก็บข้อมูลเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และเทคนิควิธีการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการและสมบูรณ์

การสัมภาษณ์ใช้วิธีการพูดคุยสนทนาในประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้โดยดำเนินการสนทนา เพื่อชักจูงให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นการสัมภาษณ์ได้อย่างกว้างขวาง และเป็นอิสระ ให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง ถูกต้อง และตรงตามความเป็นจริงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สาระจากการสัมภาษณ์ได้มีการบันทึกในเทปบันทึกเสียง และขณะทำการสัมภาษณ์จะสังเกตพฤติกรรมของผู้ถูกสัมภาษณ์ บรรยากาศในการสัมภาษณ์ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไป เพื่อนำไปเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล

การสังเกต ใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ตามพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่า แล้วบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบสังเกตที่จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ภายหลังจากการสัมภาษณ์โดยการใช้เทปบันทึกเสียงจากกลุ่มเป้าหมาย ในการสัมภาษณ์ภาคสนามกลับมาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการถอดเทปบันทึกเสียง และแยกข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา เป็นกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำอาวุโส กรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน หัวหน้าครอบครัว ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านและชาวบ้าน จากนั้นจึงนำไปวิเคราะห์และสรุปผล

ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการจัดบันทึกในแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำไปประมวลผลโดยทำการวิเคราะห์และสรุปสาระสำคัญของข้อมูล นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ความถี่และค่าร้อยละนำเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทาง SPSS for Windows ในการคำนวณค่าสถิติต่าง ๆ คือ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) โดยนำเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูล
2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ค่าความถี่ และค่าร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และตำแหน่งในหมู่บ้าน

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วม เกี่ยวกับประโยชน์ด้านปัจจัยสี่ของป่าชุมชนหนองเสม็ดในด้านการเป็นอาหาร ด้านการใช้เป็นที่อยู่อาศัย ด้านการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม และด้านการเป็นยารักษาโรค

ตอนที่ 5 การวิเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และตำแหน่งในหมู่บ้าน โดยใช้ค่าความถี่ และค่าร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง

ตาราง 1 แสดงจำนวนและร้อยละ ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และตำแหน่งในหมู่บ้าน

สถานภาพ		จำนวน	ร้อยละ
เพศ			
ชาย		56	63.64
หญิง		32	36.36
อายุ			
20-30 ปี		13	14.77
31-40 ปี		21	23.86
41-50 ปี		46	52.28
51 ปี ขึ้นไป		8	9.09
ระดับการศึกษา			
ประถมศึกษา		30	34.09
มัธยมศึกษาตอนต้น		21	23.86
มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.		14	15.92
อนุปริญญา / ปวส.		18	20.45
ปริญญาตรี		5	5.68
สูงกว่าปริญญาตรี		-	-

ตาราง 1 (ต่อ)

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพ		
เกษตรกร	56	63.64
รับจ้าง	25	28.41
รับราชการ	7	7.95
รายได้ต่อเดือน		
น้อยกว่า 1,000 บาท	4	4.55
1,000 – 2,000 บาท	25	28.41
2,001 – 3,000 บาท	32	36.36
3,001 บาทขึ้นไป	27	30.68
ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน		
น้อยกว่า 1 ปี	-	-
1- 10 ปี	25	28.41
11 – 20 ปี	32	36.36
มากกว่า 20 ปี	31	35.23
ตำแหน่งในชุมชน		
ผู้นำหมู่บ้าน	3	3.42
ผู้อาวุโส	5	5.68
คณะกรรมการบริหารป่าชุมชน	10	11.36
หัวหน้าครัวเรือน	60	68.18
อื่น ๆ	10	11.36

จากตาราง 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีอายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี รองลงมาคือ 31-40 ปี 20-30 ปี และ 51 ปี ขึ้นไป ตามลำดับ

มีระดับการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับประถมศึกษา รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. ระดับอนุปริญญา / ปวส. และระดับปริญญาตรี ตามลำดับ มีอาชีพส่วนใหญ่คือ เกษตรกร รองลงมาคือ อาชีพรับจ้าง และอาชีพรับราชการ ตามลำดับ มีรายได้ต่อเดือนส่วนใหญ่ คือ 2,001–3,000 บาท รองลงมาคือ 1,000-2,000 บาท 3,001 บาทขึ้นไป และน้อยกว่า 1,000 บาท ตามลำดับ มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 11- 20 ปี และ 1-10 ปี ตามลำดับ และตำแหน่งในชุมชนส่วนใหญ่ คือ หัวหน้าครัวเรือน รองลงมาคือ คณะกรรมการบริหารป่าชุมชน ตำแหน่งอื่น ๆ ตำแหน่งผู้อาวุโส และตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้านตามลำดับ

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน บ้านหนองเสม็ดในเรื่องความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน บ้านหนองเสม็ด และความสำคัญของป่า

1. ความเชื่อและประเพณี ของชาวบ้านเกี่ยวกับสิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในป่า

ตาราง 2 ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับสิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในป่า

สิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในป่า	จำนวน	ร้อยละ
ปู่ตา	35	39.77
เจ้าที่	29	32.95
นางไม้	20	22.73
อื่น ๆ (วิญญาณบรรพบุรุษ และผีป่า ฯลฯ)	4	4.55

จากตาราง 2 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าสิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในป่าได้แก่ ปู่ตา เจ้าที่ นางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษและผีป่าตามลำดับ

จากความเชื่อนี้ จึงมีการสร้างศาลให้กับปู่ตา เจ้าที่ นางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษและผีป่า มีประเพณีการเช่นไหว้ในเทศกาลสำคัญอยู่เสมอ เพื่อแสดงถึงความเคารพนับถือ และขอให้คุ้มครองพื้นที่ป่า และคุ้มครองชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า

2. พิธีกรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 3 พิธีกรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

พิธีกรรม	จำนวน	ร้อยละ
การทำบุญป่า	25	28.41
การบวชป่า	20	22.73
การสืบชะตาป่า	35	39.77
อื่น ๆ	8	9.09

จากตาราง 3 พิธีกรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดได้แก่ การสืบชะตาป่า การทำบุญป่า การบวชป่า การกำหนดข้อห้าม การรักษาป่าตามวิธีการของชาวบ้าน การสืบชะตาป่า เป็นกิจกรรมการประยุกต์ประเพณีการต่อชะตาชีวิตคนมาใช้กับการ ต่อชะตาชีวิตป่า เพื่อรักษาป่าไม่ให้ถูกทำลาย ด้วยการทำกิจกรรมการต่ออายุต้นไม้ในป่า ซึ่งจะมีการปฏิบัติกันในช่วงฤดูแล้ง ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเริ่มจากการทำพิธีบวงสรวงเช่นไหว้ โดยใช้อาหารคาวหวานต่าง ๆ แล้วพระสงฆ์ทำพิธีสวดมนต์สืบชะตา จนครบตามกระบวนการ ซึ่งประโยชน์ที่ได้จากพิธีกรรม คือ จะทำให้ต้นไม้มีอายุยืน ไม่มีผู้ใดกล้าบุกรุกหรือทำลาย

นายทุม เสนาบุรณ์ ประธานกรรมการบริหารป่าชุมชนหนองเสม็ด กล่าวถึงประเพณี การทำบุญป่าว่า เป็นกิจกรรมที่ประยุกต์จากการทำบุญทางศาสนา มาใช้เพื่อทำบุญให้ป่า โดยจัดขึ้น ทุกปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนมีนาคม โดยมีจุดประสงค์เพื่อความเป็นสิริมงคลของป่าและ คนในชุมชน ซึ่งเมื่อถึงกำหนดตามที่แจ้งให้ทราบ ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มารับการทำบุญ ตักบาตร จากนั้นจะมีการเทศนา ให้ศีลให้พรแก่คนและต้นไม้ แล้วร่วมกันอุทิศส่วนกุศลให้กับ ต้นไม้ โดยมีความเชื่อว่าพิธีกรรมดังกล่าว จะทำให้ต้นไม้มีอายุยืนยาว และช่วยให้สภาพแวดล้อม ของชุมชนมีระบบนิเวศที่สอดคล้องกับธรรมชาติตามฤดูกาล

การบวชป่า เป็นการประยุกต์จากพิธีกรรมการบวชเณร และบวชพระทางพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ต้นไม้ได้รับความศรัทธาเหมือนกับคนที่บวช นิยมทำกันในช่วงเข้าพรรษา คือในช่วงเดือนกรกฎาคม ของแต่ละปี โดยมีวิธีการคือ ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีกรรมทาง ศาสนาเหมือนเช่นการบวชคน จากนั้นเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำผ้าเหลืองไปพันรอบต้นไม้ใหญ่ ๆ

ในพื้นที่ป่า เพื่อแสดงให้เห็นสัญลักษณ์ว่าต้นไม้ต้นนี้อยู่ในระหว่างการบวชและรักษาศีล ห้ามไม่ให้ผู้ใดล่วงละเมิด หรือทำลาย ซึ่งถือเป็นวิธีการอนุรักษ์ต้นไม้พื้นที่ป่าอีกวิธีการหนึ่ง

3. ความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับกฎระเบียบของชุมชนที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 4 กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

กฎระเบียบ	จำนวน	ร้อยละ
ห้ามลักลอบตัดไม้	35	39.77
ห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า	18	20.45
ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า	17	19.32
ห้ามเก็บของป่า	15	17.05
อื่น ๆ	3	3.41

จากตาราง 4 กฎ ระเบียบที่ชาวบ้านเห็นว่าสมควรนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ได้แก่ การห้ามลักลอบตัดไม้ การห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า การห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า การห้ามเก็บของป่า ที่น้อยที่สุดเป็นข้อห้ามอื่น ๆ เช่น การห้ามใช้พื้นที่ป่าปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์

ในการจัดการเกี่ยวกับกฎระเบียบต่าง ๆ นั้น บางชุมชนได้ร่วมกันทำแนวเขตป่าให้เด่นชัด เพื่อป้องกันการบุกรุก ชาวบ้านช่วยกันสอดส่องดูแลป่า เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้และจับสัตว์ป่า หากใครฝ่าฝืนจะถูกปรับ ในการเก็บของป่า เช่น ผักต่าง ๆ ให้เด็ดเฉพาะส่วนที่จะนำมากินได้ ห้ามโค่นลำต้น การเก็บเห็ดก็ให้เก็บเฉพาะส่วนที่ไผ่ล่อออกมา ห้ามค้ำเขี่ยให้เกิดความเสียหาย ห้ามเก็บของป่ามาบริโภคเกินครั้งละ 5 กิโลกรัม

4. ความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับประโยชน์ของป่า

ตาราง 5 แสดงความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับประโยชน์ของป่า

ประโยชน์ของป่า	จำนวน	ร้อยละ
เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า	31	35.23
เป็นแหล่งกำเนิดของผลผลิตจากป่า	28	31.82
เป็นแหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์	15	17.04
เป็นแหล่งเก็บกักน้ำ	10	11.36
อื่น ๆ	4	4.55

จากตาราง 5 ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าป่ามีความสำคัญและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ดังนี้ เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งกำเนิดของของผลผลิตจากป่า เป็นแหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์ เป็นแหล่งเก็บกักน้ำและมีความสำคัญด้านอื่น ๆ คือ เป็นแหล่งพักผ่อนของคนในหมู่บ้าน และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้

จากความสำคัญดังกล่าวนี้ ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน เช่น ตั้งกฎระเบียบต่าง ๆ ของป่าชุมชน การปลูกป่าเพิ่มเติม เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า แหล่งกำเนิดของผลผลิตจากป่า แหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์ แหล่งเก็บกักน้ำ แหล่งศึกษาธรรมชาติ และแหล่งพักผ่อน

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

1. การมีส่วนร่วมคิดของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 6 การมีส่วนร่วมคิดในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

การมีส่วนร่วมคิด	จำนวน	ร้อยละ
มีส่วนร่วมในการประชุมแสดงความคิดเห็น	35	39.77
มีส่วนร่วมในการชักชวนผู้อื่นให้มาร่วมคิดจัดการป่าชุมชน	20	22.73
มีส่วนในการเป็นสมาชิกของคณะกรรมการป่าชุมชน	15	17.05
มีส่วนร่วมในการริเริ่มจัดการป่าชุมชน	10	11.36
อื่น ๆ	8	9.09

จากตาราง 6 แสดงการมีส่วนร่วมคิด ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมคิดโดยการประชุมแสดงความคิดเห็น การชักชวนผู้อื่นให้มาร่วมคิดจัดการป่าชุมชน มีส่วนในการเข้าเป็นสมาชิกคณะกรรมการป่าชุมชน มีส่วนร่วมในการริเริ่มจัดการป่าชุมชนและมีส่วนร่วมในด้านอื่น ๆ เช่น การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน

ในการเข้าไปมีส่วนร่วมคิดในประเด็นต่าง ๆ ของชาวบ้านนั้น จะเริ่มจากการร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมร่วมกันของชาวบ้าน ไปจนถึงการมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของป่าชุมชน และการร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุม หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้าน

2. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 7 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

การมีส่วนร่วมดำเนินการ	จำนวน	ร้อยละ
ร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของป่า	35	39.78
ร่วมในการปลูกป่า	20	22.73
ร่วมในการจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า	18	20.45
ร่วมในการทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้นุรักษ์ป่า	10	11.36
อื่น ๆ (ร่วมติดตามดูแลป่า)	5	5.68

จากตาราง 7 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมดำเนินการในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของป่า มีส่วนร่วมในการปลูกป่า ร่วมจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า ร่วมทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้นุรักษ์ป่า และมีส่วนร่วมอื่น ๆ เช่น ร่วมติดตามดูแลป่า

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อม ได้มีการช่วยกันดูแลปลูกป่าทดแทนและปลูกพืชสมุนไพรเพิ่มขึ้น

การมีส่วนในการปลูกป่านั้น ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ปลูกป่าในวันสิ่งแวดล้อมโลก วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชินี เป็นต้น

ร่วมในการจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า โดยการร่วมประชุมวางแผนหาแนวทางจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งที่ประชุมก็ได้มีมติให้เลือกตัวแทนของบุคคลในชุมชนมาเป็นอาสาสมัคร ชุมชนละ 2 คน มีการจัดตั้งเวรเข้าไปตรวจสภาพป่าอย่างต่อเนื่อง

ร่วมในการทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้นุรักษ์ป่า โดยทางผู้นำชุมชนได้ประชาสัมพันธ์ข่าวให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเขียนคำขวัญเพื่อเตือนให้คนในชุมชนรักและหวงแหนป่า

3. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ตาราง 8 การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

การมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์	จำนวน	ร้อยละ
นำสมุนไพรมานำมาใช้ประโยชน์	20	22.73
มีแหล่งน้ำใช้	15	17.05
ชาวบ้านมีความร่วมมือกัน	15	17.05
มีอาหารจากป่ามากขึ้น	10	11.36
นำผลผลิตจากป่ามาทำเครื่องนุ่งห่ม	10	11.36
มีอากาศบริสุทธิ์	10	11.36
นำผลผลิตจากป่ามาทำที่อยู่อาศัย	5	5.68
อื่น ๆ (ป่าทำให้ชุมชนมีรายได้)	3	3.41

จากตาราง 8 ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากป่าได้แก่ การนำสมุนไพรมานำมาใช้รักษาโรค ใช้ป่าจากป่า มีความร่วมมือกัน มีอาหารจากป่ามากขึ้น นำผลผลิตจากป่ามาทำเครื่องนุ่งห่ม และ ได้อากาศบริสุทธิ์ นำผลผลิตจากป่ามาทำที่อยู่อาศัยและประโยชน์อื่น ๆ เช่น ป่าทำให้ชุมชนมีรายได้

การมีอาหารจากป่ามากขึ้น โดยชาวบ้านได้พืชผักต่าง ๆ และสัตว์มาปรุงอาหาร เช่น ผักหวาน สะเดา แข้ และน้ำผึ้ง ฯลฯ

นำผลผลิตจากป่ามาทำเครื่องนุ่งห่ม เช่น นำเส้นใยจากปอมาทอเป็นผ้า กระเป๋า นำเปลือกจากมะเกลือ มาทำเป็นสีย้อมผ้า นำผลผลิตจากป่ามาทำที่อยู่อาศัย เช่น การขออนุมัติหรือซื้อต้นไม้บางอย่างในราคาถูกจากป่ามาทำเป็นส่วนประกอบบ้านเรือน

นำสมุนไพรมานำมาใช้รักษาโรค เช่น นำแก่นของต้นจันทน์เห็ดป่า มาต้ม รับประทาน รักษาโรคจุกเสียด

ป่าทำให้มีแหล่งน้ำใช้ เช่น ในนามิบึง บ่อ สำหรับให้ชาวบ้านได้นำมาอุปโภคบริโภค ป่ามีอากาศบริสุทธิ์ ทำให้ชาวบ้านที่อยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียง กับป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดมีความสุข มีความสุข สดชื่น

จากคุณค่าต่าง ๆ ของป่าที่ทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ จึงทำให้ชาวบ้านมีความร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับป่า

4. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการตรวจสอบป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 9 การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

การมีส่วนร่วมตรวจสอบ	จำนวน	ร้อยละ
ร่วมในการตรวจสอบผู้เก็บของป่า	20	22.72
ร่วมตรวจสอบผู้บุกรุกป่า	20	22.72
ร่วมตรวจสอบผู้ตัดไม้ทำลายป่า	15	17.05
ร่วมในการตรวจสอบผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม	15	17.05
ร่วมตรวจสอบการเผาป่า	15	17.05
อื่น ๆ	3	3.41

จากตาราง 9 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตรวจสอบผู้เก็บของป่า ผู้บุกรุกป่า ผู้ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม การเผาป่าและมีส่วนร่วม อื่น ๆ เช่นร่วมตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน

การตรวจสอบผู้เก็บของป่า เช่น ในการเก็บเห็ด ชาวบ้านช่วยกันทำให้เส้นใยเห็ดเสียหรือไม่ การเก็บผักต่าง ๆ มีการโค่นคั้นหรือไม่

การตรวจสอบผู้ตัดไม้ทำลายป่า เช่น ช่วยกันสอดส่องว่ามีคนในหมู่บ้าน หรือคนต่างถิ่นเข้ามาตัดไม้ในป่าชุมชนหรือไม่ ถ้ามีก็รายงานให้คณะกรรมการบริหารป่าชุมชนรู้เพื่อจะได้ดำเนินการขั้นต่อไป

การตรวจสอบผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม เช่น ในป่าชุมชนห้ามจับนก และสัตว์เลื้อยคลาน หากพบคนจับสัตว์เหล่านี้ก็รายงานให้คณะกรรมการบริหารป่าชุมชนรู้

การตรวจสอบการเผาป่า โดยทางคณะกรรมการจะเข้าไปตรวจสอบพื้นที่ป่าทุกสัปดาห์ และจะนำผลมารายงานต่อที่ประชุมทุก ๆ เดือน

การตรวจสอบผู้บุกรุกป่า หากพบผู้กระทำความผิดกฎหมายของป่าชุมชนในการรักษาป่าก็จะแจ้งให้คณะกรรมการรักษาป่าทราบเพื่อดำเนินการ โดยจะมีบทลงโทษโดยการปรับเป็นเงิน และนำเงินดังกล่าวไปใช้ในการบูรณะป่า ให้คงความสมบูรณ์ต่อไปและถ้าเป็นการกระทำที่ร้ายแรง เช่น มีการบุกรุกตัดต้นไม้ใหญ่ และทำลายพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมากกว้างก็จะแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจับผู้กระทำความผิดไปดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

5. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตาราง 10 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

การมีส่วนร่วมประเมินผล	จำนวน	ร้อยละ
สังเกตจากสภาพแวดล้อม	30	34.09
สอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน	25	28.41
สังเกตจากความเป็นอยู่ชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชน	20	22.73
สังเกตจากปริมาณป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็น	10	11.36
อื่น ๆ	3	3.41

จากตาราง 10 ชาวบ้านมีส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด โดยการสังเกตจากสภาพแวดล้อมในป่าชุมชน สอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านสังเกตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชน การสังเกตจากปริมาณพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็นรวมถึงการมีส่วนร่วมด้านอื่น ๆ เช่น ศึกษาจากรายงานของคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน

ผลจากการสังเกตปริมาณป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็น พบว่ามีปริมาณต้นไม้ในป่าหนาแน่นขึ้น มีสัตว์ให้พบเห็นบ่อย ๆ เช่น นก กิ้งก่า

ผลจากการสังเกตสภาพแวดล้อมในป่าชุมชน พบว่าในหน้าฝนมีปริมาณฝนตกบ่อยขึ้น ป่ามีความชุ่มชื้น สัตว์ป่ามีปริมาณเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์

ผลจากการสังเกตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชน พบว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เนื่องจากมีรายได้เพิ่มขึ้นเพราะมีแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านเข้าไปหาผลผลิตจากป่าไปขายได้ เช่น เห็ด ผักหวาน และสมุนไพร เป็นต้น

ผลจากการสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านมีความพึงพอใจที่ชุมชนมีความร่วมมือ ร่วมใจ ดูแลรักษาป่า โดยการร่วมระดมความคิดเห็นในการตั้งกฎระเบียบขึ้นมา

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วม เกี่ยวกับประโยชน์ด้านปัจจัยสี่ของป่าชุมชนหนองเสม็ด ในด้านการเป็นอาหาร ด้านการใช้เป็นที่อยู่อาศัย ด้านการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม และด้านการเป็นยารักษาโรค

1. ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นอาหาร

ตาราง 11 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นอาหาร

ชื่อพันธุ์พืช	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
เห็ด	ล้มลุก	ทุกส่วน	ต้ม แกง ย่าง
ดอกกระเจียว	ล้มลุก	ดอก	จิ้ม น้ำพริก
ผักกุ่มน้ำ	ล้มลุก	ใบ ยอด	จิ้ม น้ำพริก
ผักแว่น	ล้มลุก	ลำต้น ใบ	จิ้ม น้ำพริก
เปราะ (ดินเต่า)	ล้มลุก	ใบ	จิ้ม น้ำพริก
ผักกระທกรก	ล้มลุก	ใบ ยอดอ่อน	จิ้ม น้ำพริก
สะเดา	ยืนต้น	ดอก ยอด	จิ้ม น้ำพริก

ตาราง 11 (ต่อ)

ชื่อพันธุ์พืช	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
ผักติ้ว	ยี่นคั้น	ดอก ยอด	ใส่แกง จิ้มน้ำพริก
ขี้เหล็ก	ยี่นคั้น	ใบ ยอด ดอก	แกง จิ้มน้ำพริก
หน่อไม้	ยี่นคั้น	หน่อ	แกง จิ้มน้ำพริก
แคป่า	ยี่นคั้น	ดอก ใบ	จิ้มน้ำพริก
ผักหวาน	ยี่นคั้น	ใบ ยอด	ต้มจิ้มน้ำพริก แกง
ผักชুমแสง	ยี่นคั้น	ใบ ยอด	จิ้มน้ำพริก
ผักเสม็ด	ยี่นคั้น	ใบ ยอด	จิ้มน้ำพริก
ส้มพอดี	ยี่นคั้น	ใบ	ใส่แกง

จากตาราง 11 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นอาหาร ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านเสม็ด
มีดังนี้

1. เห็ด ในบริเวณพื้นที่ป่าจะมีเห็ดอยู่มากมายหลายชนิด เช่น เห็ดละ โกง (มีลักษณะ
ดอกขาวนวล ใหญ่) เห็ดเห็ดทอง (มีลักษณะดอกสีเหลืองซีด ขนาดเล็ก) เห็ดโคน (มีลักษณะดอกใหญ่
สีขาว และนวล) เห็ดถ่าน (มีลักษณะดอกสีดำถ่าน) เห็ดมันปู (มีลักษณะดอกสีเหลืองเข้ม
ขนาดเล็ก) และเห็ดน้ำหมาก (มีลักษณะดอกสีแดง ชมพู) เห็ดเพ็ก (ดอกสีขาว ขนาดเล็ก) และ
เห็ดปลวก (มีลักษณะดอกสีเทา ขาว ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่) ซึ่งเห็ดแต่ละชนิดจะมีรสชาติ
อร่อยเป็นที่นิยมนับประทานของคนในหมู่บ้านและคนทั่วไป โดยกฎระเบียบของป่าจะอนุญาตให้
ชาวบ้านเข้าไปเก็บนำมาบริโภค หรือนำไปจำหน่าย ได้ไม่เกินคนละ 5 กิโลกรัมต่อครั้ง ชาวบ้านใน
พื้นที่และต่างพื้นที่จะมีความชำนาญ และรู้ว่าเห็ดจะเกิดบริเวณใดของป่ามาก จะเข้าไปทำการเก็บ
และแบ่งไว้สำหรับการปรุงอาหารรับประทานในครอบครัวแต่ละวัน ที่เห็ดจะนำส่งจำหน่ายโดย
การเดินขายภายในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือนำไปขายยังตลาดนัดของตำบล นอกจากนี้หากเก็บ

รวบรวมกันได้คนละมาก ๆ ก็จะมีการนำไปส่งจำหน่ายยังตลาดของตัวอำเภอ มีราคาตั้งแต่ กิโลกรัมละ 80 บาท ถึง 200 บาท โดยจะมีผู้นิยมซื้อหาไปรับประทาน และจำหน่ายได้หมดในเวลาอันรวดเร็ว

2. ผักหวาน ในบริเวณพื้นที่ป่าจะมีผักหวานขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากพอควร บางแห่งจะมีลำต้นขนาดใหญ่ เพราะขึ้นมาเป็นเวลานาน แต่บางแห่งจะมีต้นขนาดเล็ก ลักษณะของผักหวานจะเป็นไม้ยืนต้น ใบเรียวยาวเล็ก ใบรวมเป็นจำนวนมาก ส่วนที่นิยมนำมารับประทานคือ ใบและยอดอ่อน นิยมนำมาแกงกับปลาแห้ง ไข่มดแดง เส้นก้วยเตี๋ยว มีบางคนชอบนำมาลวกหรือต้มจิ้มกับน้ำพริก ปลาสด กวาระเบียบของป่าชุมชน อนุญาตให้เก็บผักหวานเพื่อการบริโภคได้ แต่ไม่ให้ทำลายทั้งต้น ในช่วงฤดูฝนหากชาวบ้านเก็บได้เป็นจำนวนมาก ก็จะนำไปจำหน่ายยังท้องตลาด ซึ่งเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งในป่าที่มีราคาดี คือ ราคาต่อกิโลกรัมบางครั้งสูงถึง 150 บาท

3. สะเดา เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใช้ส่วนที่เป็นใบและยอดต้ม หรือลวกจิ้มกับน้ำพริกรับประทาน บางคนชอบรับประทานสด ๆ เพราะชอบในรสชาติที่ขมและมัน การมีเป็นจำนวนมากทำให้สะเดาไม่มีราคาเท่าที่ควร กวาระเบียบของป่าชุมชน อนุญาตให้ชาวบ้านเก็บผักสะเดานำมาเป็นอาหาร โดยไม่จำกัดจำนวน แต่ห้ามการตัดทำลายต้น นอกจากนี้สะเดายังให้ประโยชน์ทางยา เพราะนำไปใช้เป็นส่วนผสมของยาบำบัดโรคบางชนิดได้

4. ผักคิ้ว เป็นไม้ยืนต้น ลักษณะต้นใหญ่ ใบเรียวยาวขนาดกลาง ใบและยอดอ่อนมีรสเปรี้ยวฝาด ชาวบ้านนิยมนำมาจิ้มกับน้ำพริก หรือใส่แกงปรุรงจะทำให้แกงมีรสชาติอร่อยอีกแบบหนึ่ง มีอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก กวาระเบียบของป่าชุมชนจะอนุญาตให้เก็บผักคิ้วออกมาจำหน่ายหรือรับประทานได้ แต่ห้ามทำลายลำต้น ผักคิ้วเป็นผักที่ราคาไม่แพงเช่นเดียวกับสะเดา

5. จี๋เหล็ก เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบขนาดเล็กสีเขียวเข้ม มีดอก เป็นพวงสีเหลือง ชาวบ้านจะเก็บใบอ่อน และส่วนที่เป็นยอดรวมกับดอกอ่อน ๆ นำมาต้มให้รสขมหมดไป แล้วนำไปปรุงเป็นอาหารจำพวกแกง ซึ่งสามารถแกงได้ทั้งในลักษณะแกงพื้นบ้าน และแกงตามสูตรอาหารทั่วไป นอกจากนี้ยังนำยอดและดอกอ่อนมาต้มจิ้มกับน้ำพริกได้อีกด้วย กวาระเบียบของป่าชุมชน อนุญาตให้เก็บจี๋เหล็กได้ แต่ห้ามทำลายลำต้น ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะเก็บจี๋เหล็กมาปรุงอาหารรับประทานเองแล้ว ยังสามารถเก็บไปจำหน่ายในลักษณะของการต้มให้รสขมหมดไป แล้วนำไปจำหน่าย

6. หน่อไม้ เป็นผลผลิตจากต้นไผ่ชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่า หน่อไม้จะเป็นส่วนหัวของต้นไผ่ มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ตามชนิดของไผ่ การใช้ประโยชน์จากหน่อไม้สามารถนำไปรับประทานกับน้ำพริก หรือแกงหน่อไม้รับประทานได้ เป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมนำมาปรุงเป็นอาหาร หากมีเป็นจำนวนมากก็จะนำไปจำหน่ายที่ตลาดของหมู่บ้านของตำบลหรือ

ในอำเภอ แต่ราคาไม่แพงมากนัก กฎ ระเบียบของป่าชุมชนอนุญาตให้เก็บหน่อไม้แต่ห้ามการทำลาย ลำต้น

7. ดอกกระเจียว เป็นพืชผักลำต้นขนาดสูงประมาณ 25 เซนติเมตร ออกดอกสีขาวและ สีชมพู พบมากในฤดูฝน นิยมเก็บดอกของกระเจียวมาต้มให้สุกแล้วจิ้มกับน้ำพริก หากมีเป็นจำนวนมากก็เก็บจำหน่ายได้ แต่เป็นพืชผักที่ราคาไม่แพง กฎระเบียบของป่าชุมชนไม่ได้ควบคุมเพราะ ขึ้นได้ในบางฤดูเท่านั้น และไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและสภาพป่า

8. ผักกุ่มน้ำ เป็นพืชจำพวกผัก ใบขนาดเล็ก ลำต้นเป็นพุ่ม ขึ้นรอบ ๆ หนองน้ำ ชาวบ้าน นิยมเก็บส่วนใบและยอดมาลวกหรือต้มรับประทาน เป็นพืชผักที่เกิดเฉพาะในบางฤดู และมีไม่มาก กฎ ระเบียบของป่าชุมชน จึงไม่ได้ควบคุมเพราะไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและสภาพป่า และ ไม่เป็นที่นิยมเก็บไปจำหน่าย

9. แคป่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเรียวยาว ลำต้นสูง มีดอกขนาดใหญ่สีขาว นิยมเก็บ ดอกมารับประทาน โดยการต้มหรือลวก การออกดอกมีเฉพาะในฤดูฝน กฎ ระเบียบของป่าอนุญาต ให้เก็บมารับประทาน แต่ห้ามทำลายลำต้น เป็นพืชที่ไม่นิยมนำไปจำหน่าย ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บมา ใช้เป็นอาหารเฉพาะในบางครัวเรือนที่ชอบหรือนิยมนำมารับประทานเท่านั้น

10. กระตกรก เป็นพืชพันธุ์ไม้เลื้อย ขึ้นตามพื้นดินหรือ โคนต้นไม้ใหญ่ ลักษณะ เป็นเครือ มีใบตามเครือ นิยมนำส่วนยอดอ่อนมารับประทานสด ๆ จิ้มกับน้ำพริก เป็นพืชในบริเวณ พื้นที่ป่า กฎ ระเบียบของป่าชุมชนไม่ควบคุม เพราะเป็นพืชที่ขึ้นตามฤดูกาล ไม่มีผลกระทบต่อ ระบบนิเวศและสภาพป่า ไม่เป็นที่นิยมเก็บไปจำหน่าย

11. ผักแว่น เป็นพืชผักใบขนาดเล็ก มีก้านยาวทุกใบ ขึ้นตามแหล่งน้ำ นิยมนำมาใช้เป็น อาหาร โดยใช้ใบสด ๆ จิ้มกับน้ำพริก กฎ ระเบียบของป่าไม่ควบคุมพืชชนิดนี้ เพราะไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและสภาพป่า ไม่เป็นที่นิยมเก็บไปจำหน่าย

12. ชุมแสง เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเรียวยาวเป็นพุ่มหนา ลักษณะใบมันวาวเมื่อ กระทบกับแสงแดด มีรสชาติมัน อร่อย นิยมเก็บมารับประทานสด ๆ กับน้ำพริก กฎ ระเบียบของป่า ชุมชน อนุญาตให้ทำการเก็บเฉพาะส่วนที่เป็นใบเท่านั้น ห้ามทำลายลำต้น เป็นพืชที่นิยมเก็บมาปรุง อาหาร แต่ไม่มีการนำไปจำหน่ายมากนัก

13. ผักเสม็ด เป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่ คล้ายชุมแสง ใบเรียวยาว มีรสชาติฝาด มัน นิยม นำมารับประทานกับน้ำพริก หรือลาบชนิดต่าง ๆ กฎ ระเบียบของป่าชุมชน อนุญาตให้ทำการเก็บ เฉพาะส่วนที่รับประทานได้ ห้ามทำลายลำต้น และ ไม่เป็นที่นิยมเก็บไปจำหน่าย

14. เปราะ (ตีนเต่า) ขึ้นในบริเวณที่เป็นแหล่งน้ำกับผักแว่น แต่ลักษณะใบจะใหญ่ กว่ามาก คล้ายกับตีนเต่า กลางใบมีลักษณะนูนขึ้น มีรสชาติมัน กรอบ ชาวบ้านนิยมเก็บมารับ

ประทานโดยจิ้มกับน้ำพริก กฎ ระเบียบของป่าชุมชน ไม่ได้ควบคุมพืชผักชนิดนี้ เพราะไม่มีผลกระทบต่อสภาพป่าและระบบนิเวศ ไม่เป็นที่นิยมในการนำไปจำหน่าย

15. ส้มพอดี้ มีลักษณะเป็นพืชจำพวกเครือ ขึ้นตามต้นไม้สูง ส่วนที่ใช้คือใบ มีรสชาติเปรี้ยว มัน นำมาใช้แกงกับพวกเห็ดต่าง ๆ หรือแกงกับปลา เพื่อให้ได้รสชาติเปรี้ยว กลมกล่อม และอร่อยน่ารับประทาน กฎ ระเบียบของป่าชุมชน ไม่ได้ควบคุมพืชผักชนิดนี้ เพราะไม่มีผลกระทบต่อสภาพป่าและระบบนิเวศ ไม่ขึ้นทุกฤดูกาล และจะมีการจำหน่ายเฉพาะในช่วงที่มีเห็ดจำหน่ายเท่านั้น ชาวบ้านจะเก็บไปจำหน่ายควบคู่กัน

2. ประโยชน์ของสัตว์ด้านการเป็นอาหาร

ตาราง 12 ประโยชน์ของสัตว์ในด้านการเป็นอาหาร

ชื่อสัตว์	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
นก	สัตว์ปีก	ลำตัว	ย่าง แงง
หนู	สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม	ลำตัว	ย่าง แงง
เข้	สัตว์เลื้อยคลาน	ลำตัว	ย่าง แงง ลาบ
กิ้งก่า	สัตว์เลื้อยคลาน	ลำตัว	ย่าง ลาบ
งู	สัตว์เลื้อยคลาน	ลำตัว	ต้ม ย่าง
เต่า	สัตว์เลื้อยคลาน	ลำตัว	ย่าง แงง
แมงจิงูน	แมลง	ลำตัว	คั่ว ใส้แกง
จิ้งหรีด	แมลง	ลำตัว	คั่ว ใส้แกง
คั้วง	แมลง	ลำตัว	ย่าง ทอด
แมลงคานา	แมลง	ลำตัว	ย่าง ปิ้ง
กบ เขียด	สะเทินน้ำ สะเทินบก	ลำตัว	แกง ย่าง

จากตาราง 12 ประโยชน์ของสัตว์ในด้านการเป็นอาหาร ที่ได้จากป่าชุมชน บ้านหนองเสม็ด มีดังนี้

1. นก ในพื้นที่ป่าชุมชนจะมีนกขนาดเล็กตามกฎ ระเบียบของป่าอนุญาตให้ชาวบ้านจับนกบางชนิดไปทำเป็นอาหารได้ ในจำนวนที่เหมาะสม เช่น นกกระเจิบ นกกระจอก นกไก่นา หรือนกกะปูด แต่ห้ามล่าไปเพื่อการจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจะใช้วิธีการจับโดยการใส่เครื่องดักจำพวกแร้ว ไซ หรือกับดัก แล้วนำมาประกอบเป็นอาหาร โดยการย่าง ปิ้ง หรือสับใส่แกง ทำเป็นแกงป่า แกงเลียง และแกงอ่อม รับประทาน เนื้อของนกจะมีรสชาติที่อร่อย นอกจากนี้สามารถนำมาอย่างแห้งแล้วจำหน่ายได้ ซึ่งพบเห็นว่า หากชาวบ้านจับได้มากพอ ก็จะนำไปจำหน่ายในราคาตัวละ 5-10 บาท บางคนที่ไม่นิยมจับ แต่ชอบรับประทานก็จะซื้อหาไปรับประทาน กฎ ระเบียบของป่าก็จะควบคุมไม่ให้มีการจับ เช่น นกเสือ นกเงือก หรือนกขนาดใหญ่ ต่าง ๆ ที่มีในพื้นที่ป่า

2. หนู ในพื้นที่ป่าจะมีหนูป่าอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่มีลำตัวขนาดเล็ก และมีลำตัวขนาดใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่จะให้โทษต่อสภาพป่า และผลผลิตของชาวบ้านในบริเวณพื้นที่ใกล้ป่า เพราะหนูจะกัดทำลาย ก่อให้เกิดการสูญเสีย กฎ ระเบียบของป่า จึงไม่ควบคุมการทำลายสัตว์ประเภทนี้ ชาวบ้านจะใช้วิธีการยิง หรือใช้กับดัก แล้วนำมาอย่างไฟลอกแห้งและขนให้หลุด จากนั้นจะนำไปย่างหรือปิ้งให้แห้ง สับเป็นชิ้นรับประทาน หรือนำไปแกง หรือต้มยาเช่นเดียวกับนก

3. แมงจิ้งจก เป็นแมลงขนาดเล็กเท่าหัวไม้ขีด จนถึงนิ้วหัวแม่มือ พบเห็นมากในฤดูฝน อยู่ตามต้นไม้ต่าง ๆ ที่มียอดอ่อน ชาวบ้านจะจับโดยใช้แสงไฟส่องและเขย่ากิ่งไม้ให้ตัวแมลงตกมาในถังน้ำที่รองไว้ จะทำให้ลำตัวเปียกน้ำ และไม่สามารถบินหนีได้ นิยมนำมาคว่ำใส่เกลือรับประทาน ทั้งตัว ให้รสชาติที่มัน อร่อย มีคุณค่าทางอาหาร ปัจจุบันนิยมจับไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่นำไปคว่ำจำหน่ายอีกต่อหนึ่ง

4. จิ้งหรีด เป็นแมลงจำพวกใช้ขากระโดด อาศัยอยู่ในโพรงดิน หรือตามซอกไม้ขึ้นต้น พบมากในฤดูฝน จะส่งเสียงร้องกังวานในเวลากลางคืน ชาวบ้านจะจับโดยการนำน้ำไปหยอดใส่รู หรือโพรงที่พบว่าน่าจะมีจิ้งหรีดอาศัย เมื่อถูกน้ำมาก ๆ จะออกมาจากที่อาศัยให้ชาวบ้านจับ หรืออีกวิธีหนึ่งจับโดยการขุดดินบริเวณที่จิ้งหรีดอาศัยอยู่จะพบเห็นเป็นจำนวนมาก นิยมนำมาคว่ำใส่เกลือรับประทาน ได้ทั้งตัว มีรสชาติที่มัน อร่อย และมีคุณค่าทางอาหารเช่นเดียวกับแมงจิ้งจก ในปัจจุบันนิยมจับไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่นำไปคว่ำจำหน่ายอีกต่อหนึ่ง

5. ค้าง เป็นสัตว์ที่มีขนาดลำตัวขนาดเล็ก อาศัยอยู่ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ หรือใบไม้อ่อน จะพรางตัวไปตามสีของใบไม้ ปัจจุบันมีมากขึ้น และชาวบ้านนิยมรับประทานกันมากขึ้น เมื่อจับได้จะนำมาอย่าง หรือคว่ำรับประทาน เป็นอาหารที่ให้รสชาติอร่อย หากมีเป็นจำนวนมากจะจับไปจำหน่ายได้ บางชนิดมีราคาสูง เช่น ค้างไม้ไผ่

6. เต่า เป็นสัตว์เลื้อยคลาน ที่ไม่อนุญาตให้จับแต่ก็ยังมีผู้นิยมรับประทานจับไปทำอาหาร โดยการเผาหรือย่าง เนื้อเต่าจะมีความอร่อย เป็นที่ชื่นชอบของคนผู้นิยมรับประทาน เพราะเชื่อว่าเป็นอาหารที่ทำให้อายุยืน การจับเต่าจะจับได้เมื่อเต่าติดลอบดักปลาหรือเมื่อเต่าขึ้นจากแหล่งน้ำในช่วงฤดูฝน ปัจจุบันเต่าเหลือน้อยจึงต้องมีการอนุรักษ์ไว้ให้คู่กับพื้นที่ป่า

7. แอ้ เป็นสัตว์เลื้อยคลานขนาดเล็ก ลำตัวเรียวยาว สามารถวิ่งได้เร็ว อาศัยอยู่ในรูขนาดเล็ก ในพื้นที่ป่าบริเวณดินแข็ง เป็นอาหารอีกชนิดหนึ่งที่มีประโยชน์ ชาวบ้านจะนิยมจับเข้ามาประกอบเป็นอาหาร เพราะเนื้อของแอ้นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่กล่าวว่า มีรสชาติอร่อยเช่นเดียวกับเนื้อไก่ เมื่อนำเข้ามาย่างหรือปิ้งแล้วลอกหนัง สับให้ละเอียดทำเป็นลาบหรืออย่างสุก จัดเป็นอาหารที่ได้จากป่าที่ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานกันมาก อีกทั้งฤดู ระเบียบของป่าชุมชนก็ยัง ไม่มีการควบคุมในส่วนนี้

8. กิ้งก่า เป็นสัตว์เลื้อยคลานขนาดเล็ก ลำตัวเรียวยาว คล้าย ๆ กับแอ้ แต่ชอบอาศัยอยู่บนต้นไม้ใหญ่ วิธีการรับประทาน และการนำมาเป็นอาหาร ชาวบ้านจะทำเช่นเดียวกับแอ้ทุกอย่าง และยังเป็นสัตว์ที่กฎ ระเบียบของป่าชุมชนยังไม่ควบคุม โดยในบริเวณป่าในช่วงฤดูฝน และฤดูแล้ง จะพบเห็นกิ้งก่าอยู่เป็นจำนวนมาก

9. งู ในพื้นที่ป่าจะมีงูที่สามารถรับประทานได้ คือ งูสิง งูเห่า หรืองูปลา เป็นสัตว์ที่กฎระเบียบของป่าควบคุม แต่มีการอนุญาตให้จับนำมาทำเป็นอาหารได้ ที่พบเห็นมากคือ งูสิง ชาวบ้านจะจับ โดยใช้กับดัก หรือลอบ แล้วนำมาย่าง ลอกหนัง นำเนื้อไปย่างให้สุก รับประทานหรือนำไปปรุงเป็นแกง หรือลาบรับประทาน เป็นอาหารอีกชนิดหนึ่งที่ทำให้ความอร่อย

10. แมลงคานา เป็นแมลงที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ เมื่อลำตัวโตเต็มที่ชอบบิน ไปเล่นแสงไฟในเวลากลางคืน ชาวบ้านจะใช้ไฟล่อ และใช้อวนพลาสติกวางได้ไฟ เมื่อบินไปถึงแสงไฟจะอ่อนแรงและตกลง ติดกับอวนบินต่อไม่ได้ หรืออีกกรณีหนึ่ง จะใช้ลอบดักบริเวณที่มีแมลงคานามาก ๆ เมื่อจับได้แล้วสามารถนำไปจำหน่ายได้ราคาตัวละ 2-4 บาท การรับประทานนิยมนำมาทอดหรือย่าง เนื้อของแมลงคานาจะมีรสมัน อร่อย หรือนำไปใส่กับน้ำพริก หรือใส่แกงรับประทาน ทำให้มีรสชาติหอม อร่อย

11. กบ เขียด เป็นสัตว์ครึ่งบก ครึ่งน้ำ เคลื่อนไหวโดยการกระโดดจากการใช้ขาหลังคิดอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจะจับโดยใช้เบ็ด ไซ หรือลอบวางไว้บริเวณที่มีกบเป็นจำนวนมาก กบมีลำตัวขนาดใหญ่ ส่วนเขียดจะมีขนาดเล็ก แต่ลักษณะและส่วนประกอบของลำตัวคล้ายกัน เมื่อจับได้จะนำมาลอกหนัง ตัดส่วนหัวออก นำไปย่าง ปิ้ง ใส่แกง หรือลาบรับประทาน เป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่ทำให้คุณค่าทางอาหาร เนื้อมีรสชาติอร่อย และเป็นที่ยอดนิยมของชาวบ้านมาก

3. ประโยชน์ของพืชด้านการเป็นที่อยู่อาศัย

ตาราง 13 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นที่อยู่อาศัย

ชื่อพันธุ์พืช	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
มะค่า	ยืนต้น	ลำต้น	ทำเสาเรือน
ไม้ไผ่	ยืนต้น	ลำต้น	ทำเพิงเก็บของ
ไม้เต็ง	ยืนต้น	ลำต้น	ทำคันท่อ
ไม้กระหาด	ยืนต้น	ลำต้น	ทำพื้น หรือฝาบ้าน
ไม้กระบก	ยืนต้น	ลำต้น	ทำเสาขึงข้าว
ไม้กระบาก	ยืนต้น	ลำต้น	ฝาบ้าน ไม้พื้น
ไม้รัง	ยืนต้น	ลำต้น	ฝาบ้าน ไม้พื้น

จากตาราง 13 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นที่อยู่อาศัย ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด มีดังนี้

1. ไม้มะค่า ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ลำต้น นำมาตากหรือเลื่อยให้เรียบ ใช้ทำเป็นเสาเรือนขนาดเล็ก หรือใช้สำหรับการก่อสร้างโรงเก็บของในแต่ละครัวเรือน
2. ไม้ไผ่ ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ส่วนของลำต้น ตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ที่สุด นำมาใช้สร้างเพิงเก็บของ เล้าเป็ด เล้าไก่ และใช้ทำไม้คานสำหรับหาบน้ำ
3. ไม้เต็ง ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ลำต้น โดยสามารถนำมาตากหรือเลื่อยทำเป็นคาน หรือชื่อต่าง ๆ ของบ้าน และสามารถนำไปใช้ทำคันท่อใช้สำหรับเทียมควายไถนาได้อีกด้วย
4. ไม้กระหาด ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ลำต้น โดยสามารถนำมาเลื่อยทำพื้น หรือทำฝาของพื้นบ้านได้
5. ไม้กระบก ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ลำต้น ที่จะมีลักษณะแข็งเหนียว โดยสามารถนำมาเลื่อยหรือตากแล้วนำไปใช้ทำเสาขึงข้าว หรือโรงเก็บของได้
6. ไม้กระบาก ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ลำต้น โดยสามารถนำมาเลื่อยทำฝาบ้าน และไม้พื้นได้ดี เพราะเนื้อไม้เหนียว และเป็นที่นิยม

7. ไม้รัง หรือคันทรง ส่วนที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ คือ ลำต้น โดยสามารถนำมาเลื่อยทำฝาบ้าน และไม้พื้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้สร้างโรงเรือน หรืออาคารต่าง ๆ ได้ด้วย

แต่เนื่องจากกฎ ระเบียบของป่าชุมชน ได้ควบคุมการตัดไม้ชนิดต่าง ๆ นี้ไว้ การที่ชาวบ้านจะนำมาใช้ได้ จะต้องเป็นส่วนของลำต้นที่ตายแล้ว ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนเห็นชอบ และให้การอนุญาตเท่านั้น

4. ประโยชน์ของพืชและสัตว์ด้านการเป็นเครื่องนุ่งห่ม

ตาราง 14 ประโยชน์ของพืชและสัตว์ในด้านการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม

ชื่อพืชและสัตว์	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
คูณ	ยืนต้น	เปลือก แก่น	ใช้ต้มย้อมสีผ้า
มะเกลือ	ยืนต้น	ผล	ใช้ต้มย้อมสีผ้า
ขมิ้น	ล้มลุก	หัว	ใช้ต้มย้อมสีผ้า
ครั่ง	แมลง	ยางครั่ง	ใช้ต้มย้อมสีผ้า

จากตาราง 14 ประโยชน์ของพืชและสัตว์ในด้านการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด มีดังนี้

1. คูณ โดยการนำส่วนของลำต้นและเปลือกมาต้มกับน้ำ เพื่อใช้ย้อมผ้าทอพื้นเมือง หรือผ้าไหมของคนในหมู่บ้าน ซึ่งจะได้สีที่ชาวบ้านเรียกว่า สีฝาด หรือลักษณะคล้ายกับสีเทา
2. มะเกลือ เป็นพืชผลกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ผลสีเขียว เนื้อขาว เมื่อนำไปต้มยางของมะเกลือจะออกมากับน้ำเป็นสีดำเข้ม นำไปใช้ย้อมผ้าทอ ผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย จะได้สีดำธรรมชาติ
3. ขมิ้น เป็นพืชสวนครัวที่เกิดในพื้นที่ป่าทั่วไป เมื่อนำส่วนหัวของขมิ้นมาตากให้แห้ง แล้วบดให้ละเอียดนำไปต้มจะได้สีเหลืองเข้ม นำไปย้อมผ้าจะได้สีเหลืองของขมิ้นตามต้องการ

4. ครั่ง เป็นแมลงชนิดหนึ่งที่ชอบเกาะอยู่ตามกิ่งไม้ และจับยางเหนียว ออกมาคลุมลำตัวไว้ วิธีการใช้ชาวบ้านจะเก็บครั่งไปตากให้แห้ง แล้วนำไปต้มในน้ำย้อมผ้า นำไปใช้ย้อมผ้าจะได้สีแดงเลือดหมู

5. ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค

ตาราง 15 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค

ชื่อพันธุ์พืช	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
ตะไก่	ยีนด้น	แก่นติดเปลือก	ต้มรับประทาน
คูนดั่ง	ยีนด้น	แก่น เปลือก	ต้มรับประทาน
นางหวาน	ยีนด้น	แก่นแห้ง	ต้มรับประทาน
จีเหล็กป่า	ยีนด้น	แก่น เปลือก	ต้มรับประทาน
หนามแท่ง	ยีนด้น	ด้น	ต้มรับประทาน
ขมิ้นชัน	ยีนด้น	ราก	ต้มรับประทาน
พะยุง	ยีนด้น	เปลือก ราก	ต้มรับประทาน
กระหาด	ยีนด้น	ผล	รับประทาน
คูน	ยีนด้น	ดอก	รับประทาน
หว่า	ยีนด้น	เปลือก ผล ใบ	รับประทาน
แกแล	ยีนด้น	เปลือก ผล ใบ	รับประทาน
ลำเจียก	ยีนด้น	แก่น	รับประทาน
มะตูม	ยีนด้น	ผล ราก	รับประทาน
กระโดน	ยีนด้น	ผล ใบ	รับประทาน
มะค่าแต้	ยีนด้น	ดอก ผล ใบ	รับประทาน
กลิ้งกลางดง	ยีนด้น	เปลือก ลำด้น	รับประทาน
มะหวด	ยีนด้น	ราก ใบ	ต้มรับประทาน
โมกมัน	ยีนด้น	ราก ผล ใบ	ต้มรับประทาน

ตาราง 15 (ต่อ)

ชื่อพันธุ์พืช	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
ประคูป่า	ยืนต้น	ใบ	พอก รับประทาน
ตะโกนา	ยืนต้น	ผล ใบ	ต้มรับประทาน
ข่อย	ยืนต้น	ใบ เปลือก ต้น	รับประทาน
หมากผู้หมากเมีย	ยืนต้น	ใบ ดอก ราก	รับประทาน
กระเบาถัก	ยืนต้น	เนื้อ ราก	ฝนทา
เปล้าหลวง	ยืนต้น	ใบ ผล ราก	รับประทาน
มะค่าโมง	ยืนต้น	ลำต้น	รับประทาน
เอื้องหมายนา	ล้มลุก	เหง้า	ต้มรับประทาน
สาบเสือ	ล้มลุก	ต้น ใบ	พอกหรือทา
กระวาน	ล้มลุก	ผล	รับประทาน
กระบานแบก	เถา	ใบ ลำต้น	ต้มรับประทาน
เขื่องแดง	เถา	เหง้า	พอกบริเวณที่เจ็บ
เสลดพังพอน	เถา	ใบสด	

จากตาราง 15 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค ซึ่งได้จากป่าชุมชน บ้านหนองเสม็ด มีดังนี้

1. ตะไค้ เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นขนาดกลาง ถึงใหญ่ ใบเล็กคกหนา ส่วนที่นำมาใช้คือ แก่นคืดเปลือกของลำต้น ใช้ต้มน้ำรับประทานแก้อาการจุกเสียด
2. คูมตั้ง เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นขนาดใหญ่ คล้ายมะคูด ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่น และเปลือกของลำต้น ใช้ต้มน้ำรับประทานแก้แน่นหน้าอก และบำรุงเลือด
3. นางหวาน เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเล็กเรียวย สีเขียวเข้ม ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่นแห้ง ใช้ต้มน้ำรับประทานแก้แน่นท้อง ปวดขา และปัสสาวะสีเหลือง

4. จี๋เหล็กป่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ คล้ายจี๋เหล็กบ้านแต่ใบเขียวเข้มและใบใหญ่กว่า ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่นเปลือก ใช้ต้มเอาน้ำมารับประทาน บำรุงเลือด แก้อาการจุกเสียด
5. หนามแท่ง เป็นไม้พุ่ม ตามลำต้นมีปุ่มคล้ายหนาม ใบเล็กหนา ส่วนที่นำมาใช้ คือ ต้นนำมาตากให้แห้ง แล้วต้มเอาน้ำรับประทานแก้อาการแน่นหน้าอก จุกเสียด
6. ขมิ้นชัน เป็นไม้ยืนต้นทรงพุ่มขนาดเล็ก ใบใหญ่หนา ส่วนที่นำมาใช้ คือ หัวหรือราก ใช้ฝนเป็นผงหรือนำไปต้มเอาน้ำรับประทานแก้โรคผื่นคัน
7. พะยูง เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นใหญ่ ใบใหญ่ สีใบช้ำ ส่วนที่นำมาใช้ คือ เปลือก และราก โดยนำมาตากให้แห้ง แล้วนำไปต้มเอาน้ำรักษาโรคปากเปื่อย และไข้พิษ
8. กระทาค เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูง ใบใหญ่เป็นแผง ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่น ลำต้นใช้ต้มเอาน้ำดื่ม เป็นยาถ่ายพยาธิ
9. กุญ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ถึงใหญ่ ใบเล็ก ออกดอกเป็นพวง สีเหลือง ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่น และดอก ใช้เป็นยาแก้ไข้ และขาระบาย
10. หว่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเล็ก ใบขึ้นดกหนา มีผลเป็นพวงสีเขียว เมื่อสุกจะเป็นสีแดงและดำ รับประทานได้ ส่วนที่นำมาใช้เป็นสมุนไพร คือ เปลือก ใบและผล ใช้รักษาโรคบิด ปากคอเปื่อย ท้องร่วง
11. แกแล เป็นไม้พุ่มเตี้ย ลำต้นยาว ใบขนาดเล็ก ส่วนที่นำมาใช้ คือ แก่นของลำต้น โดยนำมาตากให้แห้งแล้วต้มเอาน้ำรับประทาน เป็นยาแก้ท้องร่วง และบำรุงร่างกาย
12. ลำเจียก เป็นไม้พุ่มจำพวกไม้ดอก ส่วนที่นำมาใช้คือ ผล และราก โดยตากให้แห้งแล้วต้ม เอาน้ำรับประทานเป็นยาแก้ไข้ ขับเสมหะ
13. มะตูม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีผลกลมใหญ่สีเขียว เมื่อสุกจะมีสีเหลือง รับประทานได้ ส่วนที่นำมาใช้คือ ผล และใบ ใช้แก้อาการท้องเสีย แก้บิด และช่วยในการย่อยอาหาร
14. กระโดน เป็นไม้ยืนต้น ใบใหญ่ สีเขียวปนเลือดหมู ใช้ใบและดอก รับประทานเป็นผักได้ ส่วนที่นำมาใช้ คือ ดอก ผล และ ใบ ช่วยในการย่อยอาหาร ไล่แผล และบำรุงร่างกาย
15. มะค่าแต้ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเล็กหนา ส่วนที่นำมาใช้ คือ เปลือก และต้น ใช้เป็นยาแก้ซาง เบื่ออาหาร และลื่นเป็นฝ้า
16. กลิ้งกลางดง เป็นไม้เลื้อยคล้ายเถาวัลย์ ใบเล็ก ลำต้นเลื้อยขนานราบไปตามดิน ส่วนที่นำมาใช้ คือ ราก และใบ ใช้เป็นยาบำรุงประสาท รักษาแผลสด แผลเรื้อรัง
17. มะหวด เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลูกกลมเป็นปุ่ม ๆ คล้ายขนุน ลูกดิบสีเขียว เมื่อสุกสีเหลือง ส่วนที่นำมาใช้ คือ ราก ผล และใบ นำมาใช้แก้ฝี แก้ไข้ และรักษาโรคผิวหนัง

18. โมกมัน เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ดอกสีขาว ใบใหญ่ ส่วนที่นำมาใช้ คือ ใบ ดอก และราก นำมาใช้เป็นยาแก้ท้องมาน ขับน้ำเหลืองเสีย เชื่องแฉง เป็นไม้เลื้อยขนาดเล็ก แต่ใบใหญ่ ออกสีเขียวปนสีเลือดหมู ส่วนที่นำมาใช้ คือ เหง้า ใช้เป็นยาบำรุงตับ
19. ประคูป่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ต้นเนื้อแข็ง ใบใหญ่กว่าฝ่ามือเล็กน้อย ส่วนที่นำมาใช้คือใบ ใช้ตำพอกแผลที่เป็นฝี และทาแก้ผด ผื่น คัน
20. ตะโกนา เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ขึ้นทั้งในป่าและในหมู่บ้าน ลำต้นสีดำ ใบสีเขียว เข้มขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 1 ½ นิ้ว ใบหนา มีผลคิปลีเขียว เมื่อผลสุกเป็นสีเหลือง เนื้อข้างในซึ่งมีรสหวานปนฝาด ส่วนที่นำมาใช้ คือ ใบ ใช้ตำพอกแผล ฝี แก้ผด ผื่น คันตามผิวหนัง
21. ข่อย เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นอ่อน ใบใหญ่ ส่วนที่ใช้ คือ เปลือก ต้น และใบ ใช้ผสมเป็นยาแก้ท้องร่วง บิด และระมะนาด
22. หมากรู้หมากรูเมียบ เป็นไม้พุ่ม ขึ้นคู่กัน ลำต้นแข็ง ส่วนที่ใช้คือ ใบ ดอก และราก ใช้เป็นยาแก้บิด มูกเลือด วัณโรค และไอเป็นเลือด
23. กระเบาหลัก เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ส่วนที่นำมาใช้ คือ เนื้อและรากไม้ ใช้ฝนทาแก้โรคผิวหนัง
24. เปล้าหลวง เป็นไม้ยืนต้น ขนาดกลาง ส่วนที่นำมาใช้ คือ ใบ ผล และราก เป็นยาบำรุงธาตุ แก้ผด ผื่น คัน
25. มะค่าโมง เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเล็กเป็นแผง มีผลและเมล็ด ส่วนที่นำมาใช้ คือ ลำต้น ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ และรักษาโรคผิวหนัง
26. เอื้องหมายนา เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นขนาดเล็ก ใบสีเขียวเข้ม ส่วนที่นำมาใช้คือ เหง้า ใช้เป็นยาบำรุงร่างกายและยาทาภายนอก
27. สาบเสือ เป็นไม้ล้มลุกลำต้นเล็ก ใบมีขนาดเท่าฝ่ามือ มีดอกฝอยสีขาว ส่วนที่นำมาใช้คือต้นและใบ ใช้ในการห้ามเลือดและเป็นยารักษาแมลง
28. กระวาน เป็นไม้ล้มลุก ลักษณะเป็นเครือสีเขียวเข้ม มีผลสีเหลือง ส่วนที่นำมาใช้คือ ผลใช้รับประทานเป็นยาขับลม แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
29. กระบานแบก เป็นไม้เลื้อยล้มลุก ลักษณะเป็นเถาคล้ายต้นตำลึง ใบสีเขียวเป็น 3 แฉก มีผลสีส้ม ส่วนที่ใช้คือ ใบและลำต้น นำมาต้มเอาน้ำรับประทานแก้โรคผิวหนัง
30. เชื่องแฉง เป็นไม้เถาขนาดเล็ก แต่ใบใหญ่ ออกสีเขียวปนสีเลือดหมู ส่วนที่นำมาใช้ คือ เหง้า ใช้เป็นยาบำรุงตับ
31. เสลดพังพอน เป็นไม้เถา มีดอกเล็ก ใบหนา ส่วนที่ใช้คือ ใบสด ใช้ขี้ไก่พิษแมลง สัตว์กัดต่อยและใช้อากรฟกษ้ำ

ตอนที่ 5 การวิเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

1. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับป่าชุมชน ส่วนใหญ่เห็นว่าสมควรมีป่าชุมชน โดยมีเหตุผลสนับสนุนดังนี้

- 1.1 การมีป่าชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีความรักใคร่กลมเกลียวและสามัคคีกัน
- 1.2 ทำให้ชาวบ้านมีของกินของใช้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต
- 1.3 ทำให้สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านดี มีอากาศบริสุทธิ์
- 1.4 ช่วยให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบร่วมกัน

มีกลุ่มเป้าหมายเพียงส่วนน้อยที่เห็นว่าไม่ควรมีป่าชุมชนเพราะ จะทำให้เกิดการแบ่งแยกกลุ่มในชุมชนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากของป่า และอาจจะเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ร้ายแรง

2. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ป่ายังคงอยู่ต่อไป กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เห็นสมควรดังนี้

- 2.1 ควรปลูกป่าเพิ่มเติม เพราะป่าช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านดีขึ้น เป็นแหล่งอาหารที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค
- 2.2 ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โดยการช่วยกันดูแลและป้องกันผู้บุกรุกพื้นที่ป่า กำหนดกฎระเบียบในการรักษาป่า และกิจกรรมพัฒนาป่าร่วมกัน
- 2.3 ใช้ประโยชน์จากป่าให้เหมาะสม โดยการใช้ทรัพยากรจากป่าตามกฎระเบียบของป่าชุมชน ใช้เฉพาะทรัพยากรที่ให้ประโยชน์โดยตรง และใช้ทรัพยากรจากป่าตามจำนวนที่ต้องการเท่านั้น

3. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับบทบาทของหน่วยงานของรัฐ ในการจัดการป่าชุมชนให้ดีขึ้นมีดังนี้

- 3.1 ควรบังคับให้กฎหมายเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยการนำกฎหมายของรัฐมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน มีผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแล และติดตามการใช้ตัวบทกฎหมาย
- 3.2 ควรอนุญาตให้จัดพื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชน เพื่อจะได้มีผู้ดูแลพื้นที่ป่า มีอาณาเขตของป่าที่ชัดเจน สะดวกต่อการปรับปรุงและพัฒนา
- 3.3 ควรร่วมมือกับชาวบ้าน เพื่อจะได้ช่วยกันพัฒนาป่าอย่างทั่วถึง ทำให้สภาพพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านจะได้เข้าใจนโยบายพัฒนาป่า

4. ความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาช่วยในการจัดการป่า มีผลดีดังนี้

4.1 มีผลดีต่อชาวบ้าน เพราะทำให้สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านดี ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่า มีอาหารและยาสมุนไพร

4.2 มีผลดีต่อสภาพป่า เพราะป่าได้รับการดูแล พัฒนา ทำให้มีพืชพันธุ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ระบบนิเวศของป่าเหมาะสม

5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน มีดังนี้

5.1 ควรมีความร่วมมือกันอย่างจริงจังระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐ เพื่อให้การจัดการป่าเป็นไปได้ดีและมีระบบ มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน

5.2 ควรมีผู้รับผิดชอบดูแลร่วมกัน เพื่อให้รู้ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ป่า สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าได้ทัน

5.3 ควรจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าให้เหมาะสม เพื่อให้ทรัพยากรป่าอยู่คู่กับป่า สามารถจัดระบบการจัดการให้กับป่าได้ทั่วถึง และสามารถใช้ประโยชน์ได้ตรงตามความต้องการ

5.4 ควรกำหนดพื้นที่ป่าให้ชัดเจน เพื่อให้ง่ายต่อการดูแล สามารถจัดระเบียบป่าให้เหมาะสม และชาวบ้านรู้อาณาเขตของป่า

5.5 ควรมีกระบวนการจัดการที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับระบบการจัดการ โดยบุคคล การจัดการ โดยการ ใช้ระเบียบและการจัดการตามขั้นตอนและวิธีการ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย ตามลำดับดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. วิธีดำเนินการวิจัย
3. สรุปผลการวิจัย
4. อภิปรายผล
5. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในเขตป่าชุมชน หนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขต ป่าชุมชน หนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าชุมชน หนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ จาก 4 หมู่บ้าน คือบ้านกระหาด บ้านอัน โนง บ้านหนอง ยาว และบ้าน โลกจ๊ะ จำนวนทั้งสิ้น 2,033 คน
2. กลุ่มเป้าหมาย คือ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอ จอมพระ จังหวัดสุรินทร์ จาก 4 หมู่บ้าน คือ บ้านกระหาด บ้านอัน โนง บ้านหนองยาว และบ้าน โลก จ๊ะ จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นและเจาะจง ได้กลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 88 คน
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ ที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัย ประกอบด้วย 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน

ตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ตอนที่ 4 สัมภาษณ์เจาะลึก เกี่ยวกับประโยชน์ของป่า และสัตว์ป่า ในด้านปัจจัยสี่

ตอนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่และค่าร้อยละแล้วนำเสนอในรูปตารางและความเรียง

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ปรากฏผลสรุปดังนี้

1. สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีอายุระหว่าง 41 – 50 ปี รองลงมาคือ 31-40 ปี 20-30 ปี และ 51 ปี ขึ้นไปตามลำดับ ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับประถมศึกษา รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับอนุปริญา/ปวส. ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. และระดับปริญญาตรีตามลำดับ อาชีพส่วนใหญ่คือ เกษตรกร รองลงมาคือ รับจ้างและราชการตามลำดับ มีรายได้ต่อเดือนส่วนใหญ่คือ 2,001-3,000 บาท รองลงมาคือ 1,000-2,000 บาท 3,001 บาท ขึ้นไป และน้อยกว่า 1,000 บาท ตามลำดับ มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่คือ 11-20 ปี รองลงมาคือ มากกว่า 20 ปี และ 1-10 ปี ตามลำดับ และมีตำแหน่งอื่น ๆ ตำแหน่งผู้อาวุโส และตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน ตามลำดับ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด พบว่า

2.1 ในด้านความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับสิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในป่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีความเชื่อว่า มีปู่ตา รองลงมาคือ เจ้าที่ นางไม้ สิ่งอื่น ๆ คือ วิญญาณบรรพบุรุษ และผีป่า จากความเชื่อนี้ จึงมีการสร้างศาลให้กับปู่ตา เจ้าที่ นางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษและผีป่า แล้วมีการเซ่นไหว้ในเทศกาลสำคัญอยู่เสมอ เพื่อแสดงถึงความเคารพนับถือ และขอให้คุ้มครองพื้นที่ป่า และคุ้มครองชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า

2.2 ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านประเพณีที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดคือการสืบชะตาป่า รองลงมาคือการทำบุญป่า การบวชป่าและใช้ภูมิปัญญาในเรื่องอื่น ๆ เช่น ข้อห้าม การรักษาป่าตามวิธีการของชาวบ้าน โดยในการใช้ภูมิปัญญากับการทำบุญป่า การบวชป่า และการสืบชะตาป่านั้น ชาวบ้านจะร่วมกันทำเพื่อคงความสมบูรณ์ของป่าหรือต่ออายุของป่าให้ยาวนานขึ้น ซึ่งกิจกรรมทางภูมิปัญญาแต่ละอย่างนั้น ชาวบ้านจะร่วมกันทำตามระยะเวลาหรือกำหนดการที่ได้มีการเห็นชอบร่วมกัน และจะมีการทำร่วมกันทุกปี

2.3 กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีความเห็นชอบกฎการห้ามลักลอบตัดต้นไม้ รองลงมาคือ การห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า การห้าม บุกรุกพื้นที่ป่า การห้ามเก็บของป่า และข้อห้ามอื่น ๆ นั้น ชาวบ้านจะร่วมกับคณะกรรมการบริหาร ป่าชุมชน กำหนดไว้ในระเบียบเพื่อให้ผู้ที่เข้าไปใช้พื้นที่ป่า ได้ถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งหากมีการละเมิด ก็จะถูกปรับตามมติของกลุ่ม หรือถูกดำเนินการตามกฎหมายหากมีการละเมิดข้อห้ามสำคัญ

2.4 ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นแหล่งอาศัยของ สัตว์ป่า รองลงมาคือ เป็นแหล่งกำเนิดของผลผลิตจากป่า เป็นแหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์ เป็น แหล่งเก็บกักน้ำ และอื่น ๆ ถือเป็นแหล่งพักผ่อนของคนในหมู่บ้าน และเป็นแหล่งศึกษาความรู้ จากความสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวบ้านต่างเห็นชอบและให้ความร่วมมือ เพื่อที่จะอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้ สามารถใช้ประโยชน์ และเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน

3. การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด พบว่า

3.1 การมีส่วนร่วมคิดในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รองลงมาคือ มีส่วนร่วมในการชักชวนผู้อื่นให้มาร่วมคิด จัด การป่าชุมชน มีส่วนในการเป็นสมาชิกของคณะกรรมการป่าชุมชน มีส่วนร่วมในการริเริ่มจัดการป่า ชุมชน และมีส่วนร่วมอื่น ๆ เช่น การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน โดยในการเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ในประเด็นต่าง ๆ ของชาวบ้านนั้น จะเริ่มจากการร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมร่วมกันของ ชาวบ้านไปจนถึงการมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของป่าชุมชน และการร่วมแสดงความคิดเห็นใน การประชุม หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้าน

3.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้าน ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมการพัฒนาสภาพแวดล้อมของป่า รองลงมาคือ ร่วมในการปลูกป่า ร่วมใน การจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า ร่วมในการทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้อนุรักษ์ป่า และมีส่วนร่วมอื่น ๆ คือ ร่วมติดตามดูแลป่า โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดของ ชาวบ้านนั้น ทางชาวบ้านจะเข้าไปมีส่วนร่วมทุกครั้งในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การจัด ประชุม และการพัฒนาป่าชุมชนที่ทางสมาชิกและคณะกรรมการมีการดำเนินการจัดขึ้น

3.3 การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้าน ส่วนใหญ่มีการนำสมุนไพรจากป่ามาใช้รักษาโรค รองลงมาคือ มีแหล่งน้ำใช้ ชาวบ้านมี ความร่วมมือกัน มีอาหารจากป่ามากขึ้น มีการนำผลผลิตจากป่ามาทำเครื่องนุ่งห่ม มีอากาศบริสุทธิ์ มีการนำผลผลิตจากป่ามาทำที่อยู่อาศัย และมีส่วนร่วมอื่น ๆ เช่น ร่วมจัดการป่าให้เกิดรายได้ชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเมื่อมีความจำเป็นต้องนำทรัพยากรจากป่าที่ไม่

สามารถหาจากภายนอกมาใช้ประโยชน์ได้เท่านั้น หรือเมื่อทรัพยากรเหล่านั้นอยู่ภายในป่าเป็นจำนวนมาก

3.4 การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตรวจสอบผู้เก็บของป่า และร่วมตรวจสอบผู้บุกรุกป่า รองลงมาคือ ร่วมตรวจสอบผู้ตัดไม้ทำลายป่า ร่วมในการตรวจสอบผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม ร่วมตรวจสอบการเผาป่า ร่วมตรวจสอบผู้บุกรุกป่า และมีส่วนร่วมอื่น ๆ คือ ร่วมตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ โดยการเข้าไปตรวจสอบเมื่อมีเหตุการณ์หรือกรณีที่ต้องมีการตรวจสอบร่วมกันเกิดขึ้น เช่น มีผู้บุกรุกถูกจับได้ หรือเมื่อสภาพป่าถูกทำลายเป็นจำนวนมาก

3.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมการสังเกตจากสภาพแวดล้อมในป่าชุมชน รองลงมาคือ การสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน การสังเกตความเป็นอยู่ชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชน การสังเกตจากปริมาณป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็น และมีส่วนร่วมอื่น ๆ เช่น การสังเกตจากรายงานผลของคณะกรรมการ โดยชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด และคณะกรรมการมีการรายงานผลให้ชาวบ้านทราบในแต่ละปี

4. ประโยชน์ด้านปัจจัยสี่ของป่าชุมชนหนองเสม็ด พบว่า

4.1 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นอาหาร ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านเสม็ด ได้แก่ ผักหวาน สะเดา ผักติ้ว ขี้เหล็ก หน่อไม้ ดอกกระเจียว ผักกุ่มน้ำ แคนป่า ผักกระทกรก ผักแว่น ผักขุมแสง ผักเสม็ด เปราะ และส้มพอติ พืชเหล่านี้ชาวบ้านได้นำมาเป็นส่วนประกอบของอาหาร

4.2 ประโยชน์ของสัตว์ในด้านการเป็นอาหาร ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ได้แก่ หนู แมงจิงูน จิ้งหรีด ตั๊กแตน ค้าง แมงคานา กบ เขียด แอ้ กิ้งก่า งู และเต่า

4.3 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นที่อยู่อาศัย ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ได้แก่ ไม้มะค่า ไม้ไผ่ ไม้เต็ง ไม้กระหาด ไม้กระบก ไม้กระบาก และไม้รัง ซึ่งชาวบ้านได้นำมาเป็นส่วนประกอบของที่อยู่อาศัย

4.4 ประโยชน์ของพืชและสัตว์ในด้านการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ได้แก่ กล้วย มะเกลือ หัวขมิ้น และครั่ง ซึ่งชาวบ้านได้นำมาใช้สำหรับย้อมสีเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ

4.5 ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค ที่ได้จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ได้แก่ ตะไคร้ ตูมตัง ขี้เหล็กป่า ขมิ้นชัน กระบานแบก พะยุง กระวาน กระหาด กล้วย แกลด ลำเจียก มะตูม กระโดน มะค่าแต้ กลิ้งกลางดง มะหวด โมกมัน ประคู้ป่า ตะโกนา ข่อย เอื้องหมายนา

หมากผู้หมากเมีย กระเบาหลัก เปล้าหลวง มะค่าโมง สدابเถือ เจืองแดง และเสลดพังพอน ซึ่งชาวบ้านได้นำส่วนต่าง ๆ ของพืชแต่ละชนิดมาใช้รักษาโรคบางอย่างได้

5. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการจัดการป่าชุมชนหนองเสม็ดของชาวบ้าน พบว่า

5.1 กลุ่มเป้าหมายมีความเห็นว่า การมีป่าชุมชนทำให้ชาวบ้านมีความ รักใคร่ กลมเกลียว และสามัคคีกัน มีของกินของใช้ที่เป็นประโยชน์กับการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านมีความเหมาะสม และการมีป่าชุมชนช่วยสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบร่วมกันของชาวบ้าน

5.2 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชน กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า ควรปลูกป่าเพิ่มเติม ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน และได้ใช้ประโยชน์จากป่าให้เหมาะสม

5.3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับบทบาทของหน่วยงานของรัฐ ในการจัดการป่าชุมชนให้ดีขึ้น โดยอนุญาตให้จัดการพื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชน และร่วมมือกับชาวบ้านเพื่อให้การจัดการป่ามีประสิทธิภาพมากขึ้น

5.4 ความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายด้านการใช้ภูมิปัญญาเข้ามาช่วยจัดการป่าชุมชน มีดังนี้ เห็นว่าเป็นผลดีต่อชาวบ้าน และเป็นผลดีต่อสภาพป่า เพราะทำให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ป่าได้รับการดูแลและพัฒนาขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดความยั่งยืน และนำผลประโยชน์ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป โดยได้สรุปผลการอภิปรายผลไว้ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาของชาวบ้านในลักษณะของความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา เนื่องจากชุมชนของหมู่บ้านนี้มีความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติในด้านการอนุรักษ์ป่า ได้ถ่ายทอดกันมาตามลำดับจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติกันต่อมา เช่น เชื่อว่ามีปู่ตา เจ้าที่ นางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษ และผีป่า สิ่งสถิตย์อยู่ในป่า เมื่อมีการบุกรุกทำลายป่า คนในชุมชนก็จะได้รับผลจากการกระทำ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดความแห้งแล้ง และป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536 : บทคัดย่อ) และ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2538 : บทคัดย่อ) พบว่า ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ พิธีกรรม การเคารพนับถือ ผี สาง เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและผู้เฒ่าทางศาสนา เช่น การทำบุญป่า การบวชป่า การสืบทอดป่า ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเห็นว่าพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง และนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิต จึงได้นำพิธีกรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับธรรมชาติเพื่อรักษาป่ามิให้ถูกทำลายและเกิดสิริมงคลแก่ทุกคน ซึ่งสอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2536 : 32) ที่กล่าวถึง การบวชต้นไม้ ได้ประยุกต์มาจากพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อรักษา ป่ามิให้คนกล้าเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า และยังสอดคล้องกับ สมทรง อ่วมบุญ (2537 : 13-14) ที่ใช้ พิธีกรรมการทอดผ้าป่าต้นไม้มาอนุรักษ์ป่าเช่นกัน

2. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ เห็นด้วยกับการนำกฎ ระเบียบ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการดูแลป่าและให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ เช่น การห้ามลักลอบตัดต้นไม้ ห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า ห้ามเก็บของป่า และข้อห้าม อื่น ๆ ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากคนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของป่ามากขึ้น จึงให้ความเคารพ กฎ ระเบียบ และร่วมกันออก กฎ ระเบียบ กติกาต่าง ๆ เพื่อให้ป่าอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน สามารถใช้ ประโยชน์จากป่าได้ ซึ่งสอดคล้องกับ สันจิตา กาญจนพันธ์ (2536 : 130-131) ในเรื่องของการใช้ กฎ ระเบียบ มาเป็นกลไกในการควบคุมดูแลรักษาป่า และยังกล่าวเสริมอีกว่า เมื่อมีผู้ทำกระทำผิด โดยฝ่าฝืนกฎ ระเบียบที่ตั้งไว้ ก็จะมีการจับกุมและมีการว่ากล่าวตักเตือน และสอดคล้องกับ กรรณนิการ์ ชมดี (2524 : 42) ที่กล่าวถึง ความร่วมมือ และความรับผิดชอบของชาวบ้าน เพื่อดำเนิน การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ และยังสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของ บัญชร แก้วส่อง (2536 : 142) และ อคิน รพีพัฒน์ ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผน ร่วมดำเนิน กิจกรรม และร่วมติดตามประเมินผล เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกัน

3. การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ด้านปัจจัยสี่ของป่าชุมชน พบว่า คนในชุมชนได้ ใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ใช้เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค นอกจากนี้ป่ายังคงเป็น แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ได้ตลอดปี และทำให้อากาศบริสุทธิ์ การที่ได้ข้อสรุปเช่นนี้ เนื่องจาก ชาวบ้านมีความร่วมมือกันในทุก ๆ ด้าน เช่น การวางแผน การร่วมคิด ร่วมดำเนินการ และ ร่วมรับประโยชน์จากป่าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของศิริเรก ฤกษ์ห่วย (2527 : 122) ที่กล่าว ถึงกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งจะต้องร่วมกันทุกขั้นตอน จนถึงขั้นจัดการผล ประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม นั่นก็หมายถึงคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า ร่วมกันอย่างเสมอภาค ภายใต้กฎ ระเบียบ และกติกาของชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสน่ห์ จามริก และยศ ตันติสัมบัติ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยและกล่าวถึงคนใช้ประโยชน์

จากป่า คือต้องรักษาความสมดุลให้เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

4. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน พบว่า คนในชุมชนบ้านหนองเสม็ดส่วนใหญ่ต้องการให้มีป่าชุมชนอยู่คู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพราะป่าช่วยรักษาสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ทำให้มีอากาศบริสุทธิ์ เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค เป็นต้น ทุกคนที่ใช้ประโยชน์จากป่า โดยปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ ที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสันจिता กาญจนพันธ์ (2536 : 130-131) ที่กล่าวถึงการรักษาป่าชุมชนไว้ได้โดยใช้กฎเกณฑ์และแนวทางจากการใช้ประโยชน์ของป่าให้เกิดความยั่งยืน

5. จากการ ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองเสม็ด ทำให้เกิดผลดีที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

5.1 ปัจจุบันป่าชุมชนหนองเสม็ดคงเหลือสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ประมาณ 665 ไร่

5.2 ชาวบ้านในบริเวณดังกล่าว 4 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านกระหาด หมู่บ้านอัน โนง หมู่บ้านหนองยาวและหมู่บ้านโคกจ๊ะ ได้ใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ร่วมกัน

5.3 ชาวบ้านมีความรัก สามัคคีกันและเอื้ออาทรต่อกันและกัน มีการทำกิจกรรมและพิธีกรรมตามประเพณีของชาวบ้านเพื่ออนุรักษ์ป่าร่วมกันเป็นประจำทุกปี

5.4 ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงได้มาร่วมใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแห่งนี้เพื่อเป็นแหล่งอาหารและยาสมุนไพร

5.6 ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนและอนุรักษ์ป่าไม้มากขึ้น โดยความร่วมมือปฏิบัติตามกฎระเบียบของคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด

5.7 จังหวัดสุรินทร์ได้กำหนดป่าชุมชนแห่งนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรแห่งใหม่ของจังหวัดเพื่อให้ผู้ที่มีความสนใจในแขนงนี้ได้ใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 นำผลที่ได้จากการอนุรักษ์โดยใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าในพื้นที่อื่น ๆ

1.2 นำผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปพัฒนาภูมิปัญญาดังเดิมให้มีการสืบทอดอย่างยั่งยืน และสามารถนำไปประยุกต์เป็นหลักการและทฤษฎีได้ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

2.1 ควรศึกษาวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

2.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ใกล้เคียง หรือพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (2541). แนวพระราชดำริสเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- กรรณิการ์ ชมดี. (2524). การศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- กรรณิการ์ พรหมเสาร์. (2534). ลมหายใจของผืนป่าล้านนา. กรุงเทพฯ : บรรณาการ.
- กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ. (2533). ยุทธศาสตร์การพัฒนาป่าและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : แพลนพรีนติ้ง.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). หมู่บ้านกับศักยภาพในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- โกมล แพรกทอง. (2533). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2536). การป่าไม้ชุมชนในระบบป่าชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คำตาราชมนี. (2537). การมีส่วนร่วมในการบริหารของครูโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์
ศศ.ม. (สังคมศาสตร์). ขอนแก่น : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (2527). การบริหารงานเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531). ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- _____. (2538). วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2537). วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ :
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2536). ป่าชุมชนในประเทศไทยแนวทางการพัฒนาป่าชุมชนภาคเหนือ.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- ชุตินันท์ ชูชาติ. (2538). การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศน์ เพื่อแก้ปัญหาค้างคาวของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศิริพร ฤกษ์ทรัพย์. (2527). การพัฒนาชนบท : เน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิด ความจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คณิศ เทียนพุด. (2543). การบริหารทรัพยากรบุคคลในทศวรรษหน้า. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2537). วิเคราะห์โครงการพัฒนาหมู่บ้านขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : รุ่งพิทยา.
- นิสากร ธรรมฤทธิ์. (2541). ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรในเขตลุ่มน้ำชั้นที่ 1 : กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่แตง. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ วท.ม. (วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บัญญัติ แก้วส่อง. (2536). มนุษย์สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2535). วิธีวิจัยเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์นการพิมพ์.
- ปกรณ์ จริงสูงเนิน. (2537). ภูมิปัญญากับชีวิตคนไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาท้องถิ่น.
- ประเวศ วะสี. (2530). นิเวศวิทยา วิถุพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : พัฒนาสาส์น.
- ป่าไม้, กรม. (2540). ทรัพยากรป่าไม้ แนวทางอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ไพรัตน์ เคชะรินทร์. (2537). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์ การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภการพิมพ์.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. (2538). ภูมิปัญญาชาวบ้านทางการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : ทิศทางไท.
- วุฒิเลิศ เทวกุล. (2538). แนวคิดทางการพัฒนาภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ : บัณฑิตศึกษาศาสตร์ สาขาสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถาพร อธิพิงษ์. (2536). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอท่าใหม่ และกิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศศ.ม. (สาขาสังคมศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมโภช ศรีรองเมือง. (2538). ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สมทรง อ่วมบุญ. (2537). สงมกับป่า สายสัมพันธ์ที่ล้ำลึก. กรุงเทพฯ : สารพัฒนา.
- สมยศ นาวิการ. (2538). หลักการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือกรุงเทพ.

- สัจจิตา กาญจนพันธ์. (2536). **ศักยภาพชุมชนในการอนุรักษ์ป่า**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สามารถ จันทสุรย์. (2535). **ภูมิปัญญาชาวบ้านนครราชสีมา**. นครราชสีมา : ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น วิทยาลัยครูนครราชสีมา.
- สุพัตรา สุภาพ. (2538). **จิตวิทยาชุมชน**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง.
- สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2545). **หลักและทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประสิทธิ์พันธ์ แอนด์พรินติ้ง.
- สุรียา สมทคุปต์ และคนอื่น ๆ. (2536). **จากยอดห้วยถึงบุญบึง : สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้าน ของชุมชนชาวลุ่มน้ำชี**. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2535). **บุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เสน่ห์ จามริก. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาท้องถิ่น.
- เสน่ห์ จามริกและยศ สันติสมบัติ. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). **การวิจัยเพื่อคุณภาพเพื่องานพัฒนาชุมชน**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2536). **พิธีกรรมล้านนา มิตรทางวัฒนธรรม**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาษา เมฆสวรรค์. (2508). **แนวทางการบริหารและการจัดการชุมชน**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เอี่ยม ทองดี. (2542). **วัฒนธรรมและภูมิปัญญา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหิดล.
- องค์การบริหารส่วนตำบลกระหาด. (2542). **สรุปคำบรรยายสภาพพื้นที่**. สุรินทร์ : องค์การบริหารส่วนตำบลกระหาด.

อรชร สมสะอาด. (2540). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
การดำเนินงานโครงการธนาคารน้ำ : กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์
วท.ม. (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล.

อาษา เมฆสวรรค์. (2508). หลักการบริหารงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ประกอบการวิจัย

เรื่อง ภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
: กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองเสม็ด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ชุดนี้แบ่งเป็น 5 ตอน

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตอนที่ 4 ประโยชน์ของป่าและสัตว์ป่าในด้านปัจจัยสี่ที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย / ลงใน และเขียนข้อความเพิ่มเติมลงในช่องว่าง

1 เพศ

ชาย หญิง

2 อายุ

20 – 30 ปี 31 – 40 ปี

41 – 50 ปี 51 ปีขึ้นไป

3 ระดับการศึกษา

ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น

มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวส. อนุปริญญา / ปวส.

ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี

4 อาชีพ

- เกษตรกร รับจ้าง
 รับราชการ อื่น ๆ

5. รายได้ต่อเดือน

- น้อยกว่า 1,000 บาท 1,000 – 2,000 บาท
 2,001 – 3,000 บาท 3,001 บาทขึ้นไป

6. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

- น้อยกว่า 1 ปี 1 – 10 ปี
 11 – 20 ปี มากกว่า 20 ปี

7. ตำแหน่งในชุมชน

- ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส
 คณะกรรมการบริหารป่าชุมชน หัวหน้าครัวเรือน
 อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

คำชี้แจง : โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความที่ท่านเห็นว่าใช่ มากที่สุด และแสดงความคิดเห็นถึงวิธีใช้ภูมิปัญญานั้น ๆ

1. ท่านเชื่อว่าในป่ามีวิญญาณใดสิงสถิตอยู่

- ก ปู่ตา ข เจ้าที่
 ค นางไม้ ง อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบนั้นควรทำอย่างไรกับป่า.....

.....

.....

.....

2. วิธีการในข้อใดที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

- ก การทำบุญป่า
- ข การบวชป่า
- ค การสืบชะตาป่า
- ง อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบนั้น มีการนำมาใช้หรือมีวิธีการอย่างไร

.....

.....

3. ในหมู่บ้านของท่าน มีกฎระเบียบอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

- ก ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า
- ข ห้ามลักลอบตัดไม้
- ค ห้ามลักลอบจับสัตว์ป่า
- ง ห้ามเก็บของป่า
- จ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบนั้น มีการจัดการอย่างไร

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าป่าเป็นแหล่งสำคัญอย่างไร

- ก เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า
- ข เป็นแหล่งกำเนิดของของป่าต่าง ๆ เช่น เห็ด พืชสมุนไพร
- ค เป็นแหล่งฟอกอากาศให้บริสุทธิ์
- ง เป็นแหล่งเก็บกักน้ำ
- จ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบนั้นมีการจัดการอย่างไร เพื่อให้มีป่าคงไว้ หรือปริมาณป่า
เพิ่มมากขึ้น

.....

.....

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความที่ท่านเห็นว่าใช่ มากที่สุด และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น ๆ

1. ท่านมีส่วนร่วมคิดในการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดอย่างไร

- ก มีส่วนในการเป็นสมาชิกของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด
- ข มีส่วนร่วมในการริเริ่มการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด
- ค มีส่วนร่วมในการชักชวนผู้อื่นให้มาร่วมคิดจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด
- ง มีส่วนร่วมในการประชุมแสดงความคิดเห็น
- จ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบ ท่านมีวิธีการปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

2. ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดอย่างไร

- ก ร่วมในการปลูกป่า
- ข ร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของป่า
- ค ร่วมในการจัดตั้งอาสาสมัครดูแลป่า
- ง ร่วมในการทำป้ายคำขวัญเตือนใจให้อนุรักษ์ป่า
- จ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบ ท่านมีวิธีการปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

3. ท่านมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดอย่างไร

- ก มีอาหารจากป่ามากขึ้น
- ข นำผลผลิตจากป่ามาทำเครื่องนุ่งห่ม
- ค นำผลผลิตจากป่ามาทำที่อยู่อาศัย
- ง นำสมุนไพรจากป่ามาใช้รักษาโรค
- จ มีแหล่งน้ำใช้
- ฉ มีอากาศบริสุทธิ์

ช ชาวบ้านมีความร่วมมือกัน

ช อื่น ๆ

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบ ประโยชน์แต่ละอย่างเป็นอย่างไร

.....

.....

4. ท่านมีส่วนร่วมในการตรวจสอบป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดอย่างไร

ก ร่วมในการตรวจสอบผู้เก็บของป่า

ข ร่วมตรวจสอบผู้ตัดไม้ทำลายป่า

ค ร่วมในการตรวจสอบผู้จับสัตว์ป่าที่หวงห้าม

ง ร่วมตรวจสอบการเผาป่า

จ ร่วมตรวจสอบผู้บุกรุกเขตป่า

ฉ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบ มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

5. ท่านมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ดอย่างไร

ก สังเกตจากปริมาณป่าและสัตว์ป่าที่พบเห็น

ข สังเกตจากสภาพแวดล้อมในป่าชุมชน

ค สังเกตจากความเป็นอยู่ชาวบ้านในบริเวณป่าชุมชน

ง สอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน

ฉ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ในแต่ละข้อที่ท่านตอบ ผลที่ได้จากการสังเกตหรือการสอบถามเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

5. ประโยชน์ของพืชในด้านการเป็นยารักษาโรค

ชื่อพันธุ์ไม้	ประเภท	ส่วนที่นำมาใช้	วิธีการใช้ประโยชน์
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ตอนที่ 5 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับความคิดเห็น และข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน
 คำชี้แจง : ขอให้ท่านแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะในการจัดการป่าชุมชน ตามหัวข้อ
 ต่อไปนี้

1. ควรมีป่าชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

2. ในการจัดการป่าชุมชน คนในชุมชนควรทำอย่างไร เพื่อให้ป่ายังคงอยู่ตลอดไป

.....

3. หน่วยงานของรัฐควรทำอย่างไร เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนได้ผลดียิ่งขึ้น

.....

4. การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาช่วยในการจัดการป่าชุมชน มีผลดีหรือไม่อย่างไร

.....
.....
.....

5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....

ภาคผนวก ข
ภาพประกอบการวิจัย

ภาพประกอบการวิจัย

ศาลปู่ตา

ไม้ที่ปลูกทดแทนป่าเสื่อมโทรม

ความอุดมสมบูรณ์ของป่า

สำรวจพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองเสม็ด

แหล่งน้ำในป่าชุมชน

ภาคผนวก ค

บุคคลานุกรม

บุคลากรกรม

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เรื่องป่าชุมชนหนองเสม็ด

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
	นายทุม เสนาบุรณ์	2 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเอี่ยม สายกระสุน	6/1 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายชาญชัย ขุนไชยทอง	43 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเชียบ แสนกล้า	47 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายไพโร สุขสนิท	17 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายล้วน แสนกล้า	1 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายจ้านงค์ แสนกล้า	5 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเทพ แสนกล้า	40 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายชา แก้วฉลาด	20 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายฉลอง แสนกล้า	23 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสนิท สุขขา	48 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นางประเย็น สมพร	12 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นางสาวใบ รสหอม	29 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเสนียน แสนกล้า	24 หมู่ที่7 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเริง จิตรแมน	92 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายไส ชมพู	40/1 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเทือน พิธีกรรมย์	109 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสนั่น พิธีกรรมย์	69 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเคื่อง แสนกล้า	26 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายแปะ ชมพู	40 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายพัน ฉิมงาม	70 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายถวิล แสนกล้า	19 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเพติน แสนกล้า	56/2 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายประสิทธิ์ คาทอง	15 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เรื่องป่าชุมชนหนองเสม็ด

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
	นายลง แสนกล้า	9 หมู่ที่3 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายประเสริฐ แสนกล้า	9 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสมาน สายน้อย	55 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสุพจน์ แสนกล้า	212 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายใส แสนกล้า	60 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายอุ แสนกล้า	36 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสุทวน แสนกล้า	52 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายชม แสนกล้า	95 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายปราโมทย์ แสนกล้า	105 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเกาว์ แสนกล้า	30 หมู่ที่2 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายอุด แสนกล้า	32 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นางสมจิตร สุกใส	62 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเสวย แสนกล้า	4 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายสมาน สายน้อย	7 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นายเมียน พอกเพ็ญดี	72 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
	นางลำรวล สายยศ	9 หมู่ที่8 ต.กระหาด อ.จอมพระ จ.สุรินทร์

รายชื่อคณะกรรมการที่ปรึกษา ป่าชุมชนหนองเสม็ด

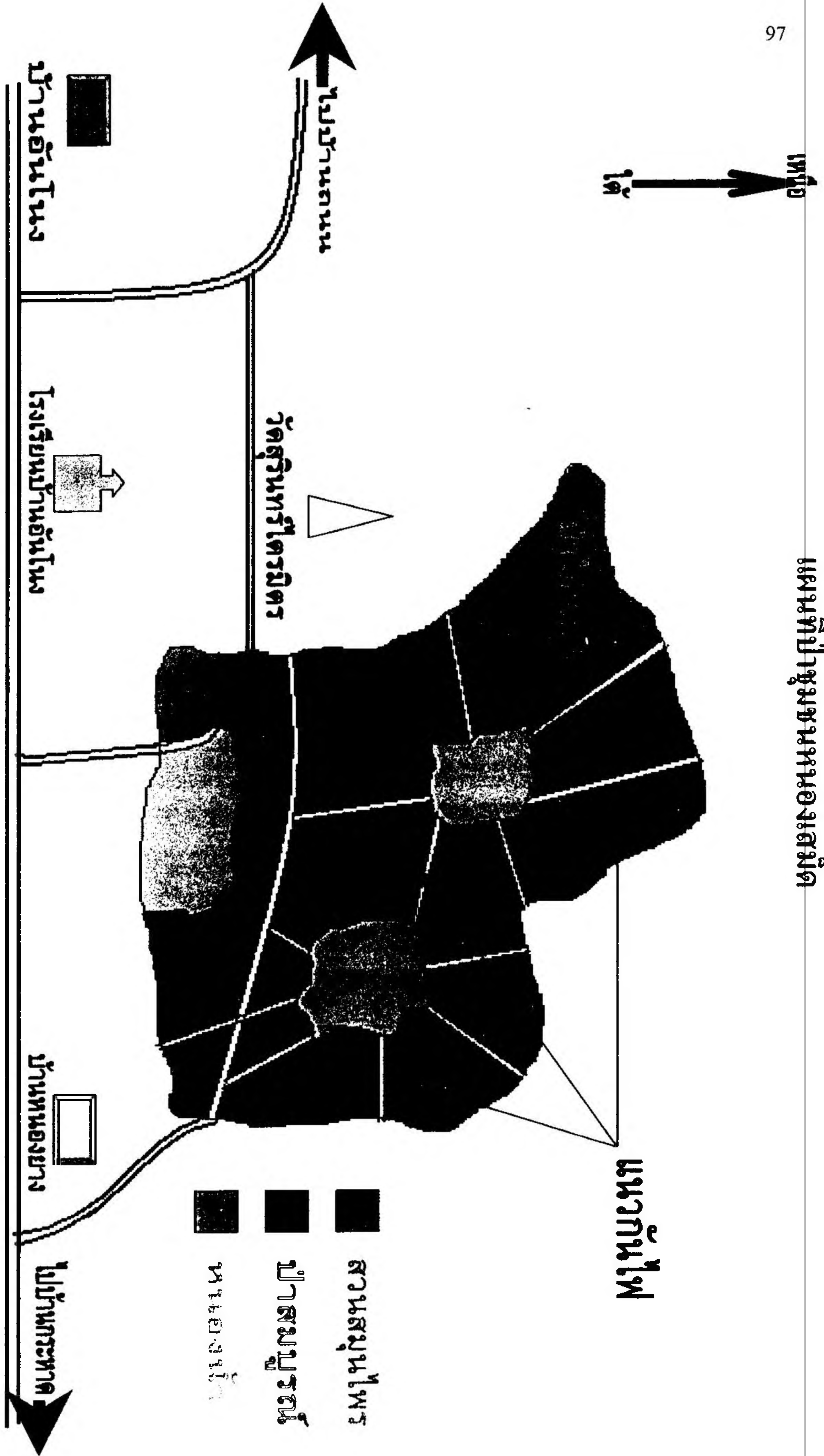
1. พระครูปัญญา	สารวิสุทธิ	เจ้าคณะตำบลกระหาด
2. หลวงพ่อสุรินทร์		วัดสุรินทร์ไตรมิตร
3. หลวงพ่อเริ่ม	รัตนญาโณ	สำนักสงฆ์ป่าช้าบ้านกระหาด
4. นายเทพ	แสนกล้า	กำนันตำบลกระหาด (อดีต)
5. นางมณฑนา	เพชรโยธิน	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกระหาด
6. นายทวีชัย	ศิริสุภรัตน์	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านบรมสุข
7. นายสิทธิพงษ์	ฉายสุริยา	หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลกระหาด
8. นายอภิชาติ	เกษแก้ว	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านอันโนง
9. นายเทพ	แสนกล้า	กำนันตำบลกระหาด

รายชื่อกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชนหนองเสม็ด

1. นายทุม	เสนาบูรณ์	ประธานกรรมการ
2. นายประเสริฐ	แสนกล้า	รองประธาน
3. นายเสนียน	แสนกล้า	เลขานุการ
4. นายอู๊ด	แสนกล้า	เหรัญญิก
5. นายแปะ	ชมพู่	กรรมการ
6. นายเอื่อม	สายกระสุน	กรรมการ
7. นายไพโร	สุขสนิท	กรรมการ
8. นายชายชัย	ขุนไชยทอง	กรรมการ

ภาคผนวก ง
แผนที่ชุมชนหนองเสม็ด

แผนที่ป่าชุมชนหนองเสม็ด

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายเจษฎา หล้าล้ำ
วันเดือนปีเกิด	10 สิงหาคม 2501
สถานที่เกิด	74 หมู่ 1 ต.ตรมไพร อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	451/62 ถนนจระ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ โทร 0-13933011, 0-19070262
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	หุ้นส่วนผู้จัดการ หจก.เจษฎ์อเนก
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	243 หมู่ 13 ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2514 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนบ้านระแงง อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์ พ.ศ. 2517 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.ศ.3) โรงเรียนสุรวิทยาคาร อ.เมือง จ.สุรินทร์ พ.ศ. 2519 สำเร็จการศึกษาระดับ ปก.ศ.ต้น วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ พ.ศ. 2522 สำเร็จการศึกษาระดับ พ.ม. (พัฒนาคูมัธยมศึกษา) พ.ศ. 2524 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (ค.บ.) วิชาเอกภาษาอังกฤษ วิชาโทอุตสาหกรรมศิลป์ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ พ.ศ. 2548 สำเร็จการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม) สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์